

ATATÜRK HAKKINDA

OZANLARIMIZIN SÖYLEDİĞİ ŞİİRLER (1919 — 1938)

FEVZİYE TANSEL

*Atımı bağladım delikli daşa
Oniki Kaymakam, bir Kemal Paşa
Yaşa Kemal Paşa, sen binler yaşa
Askerin yürüsün dağınan daşa*

Türk edebiyatının yeni devirleri üzerinde çalışanlar için ele alınması gerekli konulardan biri de, Atatürk hakkında yazılmış olan eserlerdir; roman, hikâye, tiyatro, v.b. nevi'lerdekilere daha çok şiirlerde yer-yer bahsedildiği gibi, bütünüyle ona ayrılmış bulunanlar da sayıca az değildir. Böyle şiirlerin çokluğu, bunlardan seçilmiş örnekleri içine alan, sayıca yüze yaklaşan antolojilerin yayımlanmasına yol açmıştır.

Söz konusu antolojilerden birkısmı, tertip bakımından biribirinden ayrılır: Mevzû yönünden sınırlanarak, yalnız marşlara, ağıtlara, çocuklar için şiirlere ayrılanlar, yalnız bir dergide yayımlananları içine alanlar, şâirlerinin doğum yıllarına göre sıralananlar v.b. yok değildir. Bunlardan daha çok, şiirlerin hiçbir sınıflandırmaya bağlı kalmaksızın gelişi-güzel harman edildiği antolojiler görülür. Kendine öz tertibi bulunsun bulunmasın hepsinin birleşik yanı, seçilen örneklerden çoğunun gençlerin yazdıklarından alınması, 1928'de Arap harflerinin değiştirilmesinden sonra yayımlananlar olduğudur; Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet'in ilânı sırasında yazılanlar yok denilecek kadar az olan bu antolojilerde en çok yer alan, kazanılan zaferlerin ve Cumhuriyet'in yıldönümleri, Atatürk'ün ölümü dolayısıyla yazılmış şiirlerdir. Ba'zı antolojilerde, beş-on şiir dışında kalanları ağıtların teşkil ettiğini görürüz; bunun başlıca sebepleri, Atatürk'ün ölümünden hemen sonra ağıtları içine alan bir eserin¹,

¹ Muallim Şerif Mikâil Gürfiliz, *Ata'ya Gözyaşları*, İst., 1938, Sakarya Matbaası. Dergi, gazetelerden derlenmiş 48 şiiri içine alan bu eserdekilere ba'zıları Sami N. Özerdim'in aşağıdaki 2. notta adı geçen kitabında yoktur; bunun görülmediği anlaşılıyor.

ölüm yıldönümü dolayısıyla böyle şiirlere dergilerde bol-bol yer verilmesi, Sami N. Özerdim'in 1958'de neşredilen eserinin, bu konudaki şiirlerin kolayca elde edilmesine yol açmasıdır.

Atatürk'ün ölümüne kadar sayıca az olan antolojiler, 1938'den sonra çoğalmağa başlamıştır; bunda Atatürk için yazılanlar hakkında 1941-74 yılları arasında yayımlanan bibliyografyaların da te'siri vardır². Yalnız sayıca değil, önceleri yayımlanan antolojilerdeki şiirlerin aktarılmasıyla, söz konusu bibliyografya çalışmalarından faydalanıldığı belli olan eklemelerle sayfa sayısı da gittikçe artan bu nevi'deki eserlerde halk şâirlerimizin deyişlerine pek az yer verildiğini görürüz. Böyle şiirleri içine alan yalnız bir eserimiz bulunmaktadır: *Halk Şiirinde Atatürk..*

Halk Şiirinde Atatürk adlı eser, anonim iki türkünün dışında ellidokuz ozanımızın deyişlerinden seçilen örnekleri içine almaktadır; seçilenlerin çoğu ağıt, Cumhuriyet'in yıldönümleri üzerine söylenilmiş deyişlerdir. Eserde, Atatürk'ten hiç söz edilmeyen şiirlerin de bulunduğunu görüyoruz³. Âşık Hasan, Garip Mustafa, Ermenaklı Hasan Şükrü'den metinler alınması da dikkati çeken, üzerinde durulmağa değen bir mes'eleyi ortaya koymaktadır: Bu adlar, halk şâirlerine âit değildir; bu zümre edebiyatına mensup olmayan şâirlerimizin mahlaslarıdır. Âşık Hasan, Basri Çantay'ın takma adıdır;

Gücüm yetse keşke yazsam bir destan   Okunsa istekle nihâyetedek
Başımızda her gün o Başkumandan   Medhini söylerim Kıyâmet'edek

² Dr. Herbert Melzig, *Atatürk Bibliyografyası*, Ankara, 1941, Zerbamat Basımevi, 143 sayfa.—Muharrem Mercanlıgil, *Atatürk ve Devrim Kitapları Katalogu*, Ankara, 1953, Yeni Matbaa, 95 sayfa.—Sami N. Özerdim, 10 Kasım—31 Aralık, 1938 Günlerinde Türk Basınında Atatürk için Yazılmış Yazıların Bibliyografyası, Ankara, 1958, Türk Tarih Kurumu Basımevi, vi, xii + 239 s.—M. Orhan Durusoy—M. Muzaffer Gökman, *Atatürk ve Devrimleri Bibliyografyası*, Ankara, 1957, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 144 s.—Muzaffer Gökman, *Atatürk ve Devrimleri Bibliyografyası*, İst., 1963, Millî Eğitim Basımevi, vi + 432 s.—Muzaffer Gökman, a.e., *İlâveli İkinci Basım*, İst., 1968, Millî Eğitim Basımevi, xvi + 704 s. Aynı eser, Ek—I. İst., 1974, Millî Eğitim Basımevi, xvi + 656. Muzaffer Gökman'ın hazırladığı bu dört eserde daha önce kaydettiğimiz bibliyografya çalışmalarından da faydalanılmıştır; son iki cildi birbirini tamamlamaktadır.

³ Dr. Sâim Sakaoğlu—Dr. Turgut Günay, Erzurum, 1974, Atatürk Üniversitesi Basımevi, s. 18, 20, 25, 34, 36, 51, 60, 108, 109; bu şiirlerin çoğu Cumhuriyet'in yıldönümleri için yazılmıştır.

dörtlüğü ile başlayan *Destan*'ın kâfiye, vezince çok düzgün oluşu, v.b. üslûb husûsiyetleri de bir halk şâirine âit olamayacağını anlatır⁴. Garip Mustafa, günümüzde şiirleriyle tanınmış Yusuf Mardin'in takma adıdır⁵. 1285 (1868 - 69)'de doğan Hasan Rüşdü ise, 1926'da Konya Lisesi'nde Felsefe ve Edebiyat derslerini okutmakta idi⁶. Eserlerinden birer örnek verilen Maraşlı Es'ad ile Sarac Hacı'nın da halk şâiri olmadığı, bu mahlası kullandıkları düşüncesindeyiz⁷. Eserin sonundaki *Halk Ozanlarının Kısa Hayat Hikâyeleri* başlıklı kısımda, bunların "hayatı hakkında yeterli bilgi bulunamamıştır,, deniliyor;

⁴ İ. Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, c. xii., s. 2123; bu eserde son dörtlüğünde Aşık Hasan mahlasının kullanıldığı, altında Mart, 1935 tarihi bulunan, sazşâirleri üslûbuyla bir şiiri de vardır. İlk dörtlüğünü kaydettiğimiz şiiri, *Gâzi Destanı* başlığıyla *Cumhuriyet'in 10'uncu Yılı için Yazılan Şiirler, Destanlar* adlı kitapta neşredilmiştir (Ankara, 1933, Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtib-i Umûmîliği, *Hâkimiyet-i Milliye* Matbaası, s. 4 v.d.).

⁵ S. N. Özerdim'in, *Atatürk için Yazılmış Yazıların Bibliyografyası*, bk. Mardin, Yusuf Sıdkı (S. 91). Şâirimizin Atatürk için bu takma adla yayımlanmış başka şiirleri de vardır.

⁶ Ermenaklı Hasan Rüşdü'nün hayat çizgisine dâir önce *Babalık* gazetesinde kısaca bilgi verilmiştir (Nu. 850, 24 Mart, 1338/1922). S. Nüzhet Ergun ile Mehmed Ferid'in birlikte hazırladıkları *Konya Vilâyeti Halkıyyât ve Harsıyyâtı*'nda verilen bilgi daha geniştir (Konya, 1926, Vilâyet Matbaası, s. 33-37); *Son Asır Türk Şâirleri*'nde bundan faydalanılmış, buna ilâve olarak 19 Ocak, 1936'da öldüğü, "öğretmen Memduh Yavuz Süslü de, hayat ve eserleri hakkında bir kitap,, yayımladığı bildirilmiştir (C. ix., İst., 1940, Maârif Basımevi, s. 1541 v.d.). *Halk Şiirinde Atatürk* adlı eserdeki destanlarından ilki, *Konya Halkıyyât ve Harsıyyâtı*'nda yayımlanmıştır. 1922-27 yıllarında, *Babalık*'ta basılan, Mustafa Kemal'den de sık-sık bahsettiği epeyi şiiri bulunduğunu da söyleyelim.

⁷ Esere bunların şiirlerinden birer metin alınmıştır (S. 34, 84); elimizdeki malzemeye göre, bunların önce 1933'de *Cumhuriyet'in 10'uncu Yılı için Yazılan Şiirler, Destanlar* adlı eserde yayımlandığını söyleyebiliyoruz (S. 9, 12). Üslûb bakımından halk deyişlerini yadırgatan bu iki şiir, Atatürk hakkında olmadığından kitapta yer almaması gerekli idi. Öte yandan, *Türk'ün Destanı* adlı çok uzun şiirin sonundaki Çankırılı Sarac Hacı-oğlu imzâsından, bu şâirin nereli olduğunu öğreniyoruz; birçok dörtlüklerinde Mustafa Kemal'den de bahsedilen bu destanda, Türk'ün yaradılışından başlanılarak, Türkler'in muhtelif yerlerde kurdukları devletler anlatıldıktan sonra Cumhuriyet devri'ne geçilmiştir; yeni harflerin kabulünden de bahsedildiği için 1928'den sonra yazılmıştır. Şâirinin din, tarih dalında epeyi bilgisi olduğu anlaşılıyor. Alp Ertunga'dan, Ergenekon ve Bozkurt'tan, Attila, Mete, Oğuz'dan, v.b. şeylerden bahsedilmesi de bunun bir halk şâirine âit olamayacağını, dolayısıyla Çankırılı Sarac Hacı-oğlu'nun bir halk şâiri olmadığını kesinlikle anlatır (*Çankırı Destanları*, b. y., b. t. y., s. 1 - 12).

bunun sebebi, mahlaslarının o şâirin asıl adı sanılması, böyle bir eserin hazırlanması için gerekli bilgi ve malzeme eksikliğidir⁸.

Günümüze kadar yayımlanan bütün incelemelerimizde görüldüğü gibi, bu yazımızda da önce konuyu seçmiş, sonra onu işlemeğe elverişli malzemeyi araştırmaya başlamış değiliz. Taradığımız gazete ve dergiler, gezi notlarını içine alan makâle ve kitaplar, biyografiler, kısaca söylersek, devamlı okuyup not almak sûretiyle elde ettiğimiz malzeme, Atatürk hakkında yazılmış şiirler mevzûunu da kendiliğinden önümüze sermiştir. Aydın sınıf şâirlerimizin Çanakkale Savaşı'ndan başlayarak onun ölümüne kadar yazdıkları şiirlerin çokluğu, sınıflandırılma ve yazılması geniş zamanı gerekli kıldığı için, böyle bir incelemenin hazırlanmasını şimdilik bir yana bırakmış, daha az malzeme elde edebildiğimiz ozanlarımızın deyişlerini ele almış bulunuyoruz.

Bu incelemede yer alan şiirlerden ba'zılarında ne zaman, hangi hâdiseler üzerine söylenildiğini anlatan musrâlar vardır; böyle olmayanların hangi yıllara âit olabileceğini, içine aldığı fikirlere, başka ip-uçlarına dayanarak belirtmeğe çalıştık⁹. Elimizdeki malzemeye

⁸ Eserin adı geçen bu bölümünde Âşık Mehmed, Afyonlu Yusuf Zülâli hakkında da yeterli bilgi bulunamadığı kaydedilmiştir (S. 112, 117). Bunun başlıca sebeplerinden biri de, esaslı, şahsî araştırma verimi ilk kaynaklara değil, ondan-bundan aktarılarak kolayca hazırlanmış makâle ve eserlere başvurulmasıdır. Kitabın sonundaki *Bibliyografya*'ya bakılınca halk şâirlerimize dâir yeni bilgi ve metinleri içine alan kaynakların bir yana bırakıldığı görülür; S. N. Ergun'un, Fuad Köprülü'nün eserleri incelenirse idi, Âşık Mehmed, Zülâli hakkında sağlam bilgi edinilebilirdi (Bk., aşağıdaki not—30, 24). Fuad Köprülü'nün *XX. Asır Sazâirleri Antolojisi*, bu nev'in ilk örneğidir; bilgi ve metinler dolayısıyla her şâir için ayrı bibliyografya da verilmiştir. Genç meslekdaşlarım önce bu ilk kaynakları, Çankırılı Tal'at, Eflâtun Cem Güney, Vehbî Cem Aşkun, v.b. mühim araştırmacıların yazdıklarını incelese idiler, kaydettikleri sonralara âit eserlere bunlardan aktarılanları farkedebileceklerdi.

⁹ Atatürk, Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet devri ile ilişkisi bulunan tarihlerin tesbitinde aşağıdaki kaynaklardan faydalanılmıştır: *Atatürk* mad., *İslâm Ansiklopedisi*, 10. Cüz, İst., 1949 (Salih Omurtak, Hasan-Âli Yücel, İhsan Sungu, Enver Ziya Karal, Faik Reşid Unat, Enver Sökmen, Uluğ İğdemir tarafından hazırlanmıştır).—Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi, 1914-18 Genel Savaşı*, c. III., Kısım: 4, Ankara, 1967, Türk Tarih Kurumu Basımevi.—Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya kadar—30 Ekim, 1918-11 Ekim, 1922* (Ankara, 1970, Türk Tarih Kurumu Basımevi); a.e., c. II., *Mudanya Mütârekesi'nden 1923 Sonuna kadar*, Ankara, 1973, a.y.—30 Ağustos 1922, Başkomutan Meydan Muhârebesi'nin 50. yıldönümü dolayısıyla, *Türk Tarih Kurumunca Düzenlenen Resim*

göre bu sınıflandırmadan, 1919 Mayıs'ında İzmir, Manisa, Aydın ve çevresindeki yerlerin işgâlinde, Mustafa Kemal'in Hey'et-i Temsiliye arkadaşları ile Ankara'ya gelip buranın Kurtuluş Savaşı'nın idâre merkezi hâlini almasından sonra, ozanlarımızın ondan bahsetmeğe başladıkları anlaşılmaktadır; anonim cenk türkülerinde İstiklâl Harbi'nin can-evi Ankara ile birlikte, Kemal Paşa adı da kurtuluş ışığının kaynağı olarak yer almıştır. 12 Şubat, 1920'de Fransızlar'ın Maraş'tan çekilip gitmesi, bu yılın 30 Ekim'inde Kars'ın ikinci kurtuluşu, 1921'de Birinci ve İkinci İnönü Savaşları, Sakarya Meydan Muhârebesi dolayısıyla, ozanlarımızın türkü ve destanlarında Mustafa Kemal'den daha çok bahsedilmeye başlanılmıştır; bu arada, kendisine Büyük Millet Meclis'in'ce 5 Ağustos, 1921'de Başkumandanlık yetkisi, 19 Eylül'de Müşirlik (Mareşallık) rütbesi ile Gâzî unvânı verildikten sonra, halk şiirlerimizde, Mustafa Kemal adından çok, her savaş dolayısıyla Başkumandan, Gâzî rütbe ve unvânıyla anıldığını görürüz. 30 Ağustos'ta Dumlupınar'da Başkumandanlık Meydan Savaşı'nın kazanılması, 1922, 9 ve 10 Eylül'ünde İzmir'in, Bursa'nın kurtarılışı, 18 Eylül'de Anadolu'nun düşmandan temizlenmesi ozanlarımız için ilham kaynağı olmuş, bu şiirlerin çoğunda, kazanılan zaferlerin yanbaşımda, kurtarıcılığı dolayısıyla Başkumandan'ımız Gâzî de unutulmayan varlığıyla yer almıştır.

Kurtuluş Savaşı hakkındaki ve Mustafa Kemal'den bahsedilmiş olan destanlardan, türkülerden ba'zıları Çankırı, Sivas, Malatya, v.b. yerlerin köylerinde doğan, okuma-yazma bilmeyen, savaşa katılmış neferler, çavuşlar tarafından söylenilmiştir; gerek bunların, gerek yaşlılık, hastalık yüzünden savaşa katılmamışsa da işgâl, esirlik günlerinin acılarını, zaferlerin sevincini sığağı-sığağına duyan ozanlarımızın o yıllarda söyledikleri şiirleri, bu nev'in en içten gelen millî heyecanları yansıtan en güzel örnekleridir. Bunlardaki canlılığı, sıcaklığı, ileride zafer yıldönümleri üzerine söylenilmiş şiirlerde pek bulamayız.

Ozanlarımızın, Anadolu düşmandan temizlendikten sonraki yıllara âit şiirlerinden, menleketimizde olup-bitenlere sırt çevir-

ve Belgelerle Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Sergisi, Ankara, 1972, T. T. Kurumu Basımevi.—*Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Devrimi Kısa Kronolojisi (1918-1938)*, Ankara, 1972, T. T. Kurumu Basımevi. Bu sonuncu kronolojilerden her üçü'nün önsöz'leri, Türk Tarih Kurumu Genel Müdürü Uluğ İğdemir tarafından yazılmıştır.

medikleri, uyanık buldukları anlaşılır: Lozan sulhu, Cumhuriyet'in i'lânı, Hilâfet'in kaldırılması, Doğu'da Şeyh Said ayaklanması; a'şâr vergisinin kaldırılması, şapka giyilmesi, tekye ve türbelerin kapatılması hakkındaki kânûnların, yeni harflerin kabûlü, Menemen isyânı ve Kubilay'ın şehit edilmesi deyişlerinde ele aldıkları başlıca konulardır. Bunlardan başka, muhtelif seyahatleri dolayısıyla, kendi çevrelerinde Mustafa Kemal'i yakından görüp tanımaları, şiirleri için gerçekleri yansıtmaya elverişli birer kaynak olmuştur. Ozanların, Mustafa Kemal hakkındaki şiirleri, onun ömrü ile atbaşı gitmiştir; ölümünden iki ay kadar önce Hatay'ın bağımsızlığa kavuşması onun son zaferi idi; halk şâirlerimiz için, o hayatta iken söyledikleri destanlarda istedikleri konuların sonuncusu da, bu ilimizin bağımsızlığa kavuşması zaferi olmuştur.

*

Elimizdeki malzemeye göre, Yunan kuvvetlerinin 15 Mayıs, 1919'da İzmir'de karaya çıkıp topraklarımızı ele geçirmeğe başlamasından, Mustafa Kemal'in 27 Aralık, 1919'da arkadaşları ile Ankara'ya gelip yerleşmesinden sonra, halk şiirlerimizde onun adına sık-sık yer verildiği görülmektedir. Bunlardan birini, Hâmid Zübeyr Koşay'ın 1928'de, Afyonkarahisar'ından Dinar'a kadarki gezisinde Sandıklı'da tesbiti dolayısıyla öğrenmiş bulunuyoruz¹⁰. Bu anonim şiir, bir Mehmedcik ağzından söylenilmiş gibi tertip edilmiştir:

Sabahınan kaktım, centeme baktım	Ağlaya, sızlaya boynuma taktım
Ana (ben) ¹¹ bu canı vatana bıraktım	Dîni bir uğruna ölen askerler
Atımı bağladım delikli daşa	Oniki Kaymakam, bir Kemal Paşa
Yaşa Kemal Paşa, sen binler yaşa	Askerin yürüsün dağınan daşa

¹⁰ *Hars Tedkikleri, Memleket Harbi ve Halk Edebiyatı, Türk Yurdu* mec., nu 201 (7), Temmuz, 1928, s. 41. Bundan alınarak, Dr. Phil. Hâmid Zübeyr Koşay, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 1974, Ayyıldız Matbaası, s. 72 v.d. Bu ikinci neşirde, müellif, söz konusu ikinci dördlüğü, herhâlde nazım şekli bakımından bu metne âit olmadığını gördüğünden, yayımlamamıştır. Ma'nânın anlaşılması için müellif tarafından neşrinde, birinci mısradaki *kaktım* ve *centeme* kelimelerinin yanına, parantez işareti içerisinde *kalktım* ve *çantama* kelimeleri eklenmiştir.

¹¹ Yayımladığımız metinlerin aslında kelimeler ve gramer ekleri bakımından fazlalıklar vardır; bunları parantez işareti ( ) içerisine aldık. Tertip yanlışından ileri geldiği açıkça anlaşılan eksiklikler dolayısıyla bizim ilâve ettiklerimiz ise, yine parantez işareti içerisinde gösterilmiş, fakat *italik* olarak dizilmiştir.

İzmir'in üstünü duman бүрүdü
Şehirler içinde İzmir bir idi
Sabahınan kaktım, güneş parlıyor
Silad vâlidem beni arıyor

Onikinci Fırka harbe yürüdü
Dini bir uğruna ölen askerler
Oturmuş askerler silâh yağlıyor
Dini bir uğruna ölen askerler

Mustafa Kemal adı ikinci dörtlükte geçmektedir. Dikkat edilince, bu dörtlüğün kavuştak mısırâmın öteki dörtlüklerden farklı, bu yüzden bir başka cenk türküsüne âit olduğu anlaşılır. Aşağıda görüleceği üzere, böyle şiirler, milli destanlarımız gibi, halk arasında dilden-dile söylenilirken, içinde bulunulan şartlara uyularak değişikliğe uğramış, bunlara yer-yer ilâveler de yapılmıştır.

Hâmid Zübeyr Koşay, tesbit ettiği bir başka destan dolayısıyla, "Arap-Ören Alevî köyündeki katli 'âm üzerine Mehmed Çavuş'un söylediği parçayı, öğretmen Nu'mân Bey'den yazıp,, aldığı bilgisini vermiştir¹². *Düşman Polatlı'dan çevirdi yüzün* mısırâıyla başlayan bu destanın yalnız ikinci dörtlüğünde Gâzî'den bahsedilmiştir:

Haymana dedikleri (bir) susuz yazı   Yardımcımız olsun ol ulu Gâzî
Yetiş(in), Kemal Paşa, koruyun bizi   Yetişin arslanlar, zaman bu zaman

Büyük Millet Meclisi tarafından 5 Ağustos, 1921'de Başkumandanlık vazifesi verilen Mustafa Kemal, 12 Ağustos'ta Polatlı'da Cebhe Karargâhı'na giderek ordunun başına geçmiş, Sakarya Zafere'ri'nden sonra, yine Büyük Millet Meclisi'nce Müşîrlik (Mareşallık) rütbesi, Gâzî unvânı verilmişti (19 Eylül, 1921). Bunları gözönüne alarak, destanın o sıralarda söylenildiğini öne sürebiliriz.

Cenk türküsü, aşağıda verdiğimiz iki dörtlüğünden anlaşılacağı üzere, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının 27 Aralık, 1919'da Ankara'ya gelmesinden sonra, 1920'de söylenilmiş olsa gerektir:

Ankara'nın taşına bak   Gözlerimin yaşına bak
Biz Yunan'a esir olduk   Şu feleğin işine bak
Ankara'da harb olacak   Tarihler şân dolacak
(Biz) Yunan'a esir olursak   Yüzümüze âr olacak¹³

¹² *Türk Yurdu*, aynı makâle, s. 41-42, aynı eser, s. 73 v.d.

¹³ Enver Behnan Şapolyo, üç dörtlükten meydana gelen bu türküyü *Ankara Türküsü* başlığıyla, sonuna 1920 tarihini kaydederek neşretmiştir; "Bu türküyü Milli Mücadele'de cepheye giden askerler söylemişlerdi. Afyon zaferine kadar bu türkü Anadolu'da söylenmiştir. O günlerin canlı bir hâtırasıdır,, bilgisini vermiştir (*İstiklâl Savaşı Edebiyat Tarihi, Nesirler ve Şiirler*, İst., 1968, Ak Kitabevi, s. 78).

Türkü'nün bu eski metninde Mustafa Kemal adı geçmemektedir; aynı türkü zaferler kazanılmağa başlandıktan sonra, esir *olmak* yerine *esir almak*, v.b. fikir ve ifâde değişmeleri ile, Kemal Paşa adının katılmasıyla askerler, halk arasında söylenilmeğe başlanılmıştır:

Ankara'nın taştır yolu	Sağı-solu asker dolu
Yetiş Kemal Paşa Kolu	Kan ağlıyor Anadolu
Ankara'nın taşına bak	Gözlerimin yaşına bak
Biz düşmanı esir aldık	Şu feleğin işine bak ¹⁴

dörtlüklerini içine alan destanın, zaferle sona eren Birinci ve İkinci İnönü savaşları sırasında (6-10 Ocak; 31 Mart — 1 Nisan, 1921) söylenildiğini sanıyoruz. Mehmed Tuğrul'un, Ankara'nın Ahı-köyü'nde dinleyip yazıya geçirdiği aşağıdaki dörtlük¹⁵, Gâzî unvânından söz edildiğine göre, Yunanlılar'ın bozguna uğramasıyla son bulan Sakarya Savaşı'ndan (23 Ağustos - 13 Eylül, 1921), bunun ardından Mustafa Kemal Paşa'ya bir kânûnla Gâzî unvânı ile Mareşallik rütbesi verildikten sonra söylenilmiş olabilir:

¹⁴ Etem Üngör, *Türk Marşları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları : Seri 4—Sayı A 4, Ankara, 1965, Ayyıldız Matbaası, s. 214; notasıyla birlikte neşredilmiştir.

Aynı türkünün, beş dörtlükten meydana gelen bir başka varyantının ilk dörtlüğü, Etem Üngör'ün eserindekinden farksızdır; bu yüzden, geri kalan dörtlüklerini veriyoruz (Dr. Sâim Sakaoğlu—Dr. Turgut Günay, *Halk Şiirinde Atatürk*, Erzurum, 1974, Atatürk Üniversitesi Basımevi, s. 5):

<i>Yağmur yağar için-için</i>	<i>Kemal ağlar millet için</i>
<i>Kemal Paşa yemîn etti</i>	<i>Şu Bursa'yı almak için</i>
<i>İstihkâma indirdiler</i>	<i>Kanlı gömlek giydirdiler</i>
<i>Melûl olma garib anam</i>	<i>Bir oğlunu öldürdüler</i>
<i>Kazancık'ta harb olacak</i>	<i>Tarihlere kayd olacak</i>
<i>Atalardan mîrâs kalan</i>	<i>Yeşil bayrak asılacak</i>
<i>Ankara'da şanlı ordu</i>	<i>Her tarafa çadır kurdu</i>
<i>Gâzî Paşa harb edecek</i>	<i>Hep askerler hazır durdu</i>

Yunanlılar'ın Bursa'yı alması, 1920 Haziran'ındadır. Mustafa Kemal'e Gâzî unvânı 19 Eylül, 1921'de verilmiş, Bursa, 10 Eylül, 1922'de kurtarılmış olduğundan, türkünün bu son iki tarih arasında söylenildiğini öne sürebiliriz.

¹⁵ *Türkülerin ba'zı Husûsiyetleri*, *Yurt ve Dünya* mec., nu. 17, Mayıs, 1942. Mehmed Tuğrul'un bu yazısında yine İstiklâl Harbi hakkında, fakat Mustafa Kemal'den bahsedilmeyen bir başka türkü de vardır.

Gâzî Paşa orduların başında   Gece yatak yatmaz düşman peşinde
Türkiye'yi (de) görür hayâl, düşünde   Yol ver dağlar (ineceğim) gireceğim İzmir'e

Fıransızlar'ın Maraş'ı işgâli yüzünden 21 Ocak, 1920'de başlayan savaş bu yılın 11 Şubat'ında sona ermiş, bozguna uğrayan düşman ertesi günü buradan çekilmiştir. Böyle savaşların sürüp gittiği günlerde söylenen halk şiirleri bulunduğu gibi, aradan yıllar geçtikten sonra o günlerin acı-tatlı hâtıralarını canlandıran türkülerimiz, destanlarımız da vardır; bu sonuncuların bir örneği de, Maraş'ın kurtuluşu destanıdır. 21 Haziran, 1934'de Soyadı Kânûnu'nun kabulünden, Gâzî Mustafa Kemal Paşa'ya bir kânûnla Atatürk soyadı verilmesinden (24 Kasım, 1934), söz konusu kurtuluş savaşından en azından ondört yıl kadar sonra söylenen bu anonim destanı Ahmed Caferoğlu Maraş vilâyetindeki gezileri sırasında, ora halkının şivesiyle tesbit etmiştir¹⁶. Bütününü vermediğimiz bu kurtuluş destanının beşinci, sonuncu dörtlüklerinde ümit ve cesâret dağıtan aydınlatıcı sesiyle Atatürk de hatırlatılmıştır:

Oniki Şubat'dur gurtuluş günü	O gün murâdı(<i>na</i>) erdi Maraşlı
Her tarafda yapıdık zafer düğünü	O gün düşmanına vurdu Maraşlı
Derelerden akdı düşmanın kanı	Göve direklendi âh-ü figâni
Toplu tüfekli, bombalı düşmanı	Yumrukla, zopayla ezdi Maraşlı
.....	.....
O gündür düşmanın kaçmasıyidi	O gündür düşmanın ölmesiyidi
(O) Güneş Atatürk'ün yılmasıyidi	O sesle savaşa girdi Maraşlı
.....	.....
İbtidâ harbini Maraş bitirdi	Düşmanı şaşırdı aklın yitirdi
Maraş düşmanını vurdu götürdü	Atatürk'e selâm verdi Maraşlı

“Ruslar 1878'de, Türk-Rus Savaşı'nda, Kars Ardahan, Oltu, Kağızman sancaklarından,, meydana gelen bir askerî-vilâyet kurmuşlardı; 3 Mart, 1918'de Brest-Litovsk Andlaşması ile Bolşevik Rusya, Kars ve Batum'u Türkiye'ye geri vermiştir. “Bu anlaşmaya karşı gelen Taşnak Ermeniler, 24 Nisan'da şehri ateşe verdiler; 25 Nisan, 1918 akşamı yangından kurtarılan Kars'ta ancak,, üç Müslüman vardı. “Altı ay kadar burada kalan Türk kuvvetleri Mondros Bırakışması hükümlerine göre geri çekilmeye başlayınca 6 Kasım, 1918 günü şehirde Kars İslâm Şûrâsı adı ile geçici yerli bir Türk

¹⁶ Güney Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar, İst., 1945, Burhâneddin Erenler Matbaası, s. 150 v.d.

idâresi kuruldu. 17-18 Ocak, 1919 kongresinde, Batum'dan Nahcivan'a kadar uzanan yerlerdeki yerli Türk ahâlisi ile topraklarını Ermeni ve Gürcüler'e karşı koruyan Millî Şûrâ'ya Cenûb-ı garbî Kafkas Hükûmeti adı verildi. 12 Nisan, 1919'da İngilizler bu hükûmet merkezini Kars'ta dağıtarak ertesi gün buraları Ermeni idâresine bıraktılar; Ardahan ile Posof da Gürcü ordusu işgâline uğradı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin Kâzım Karabekir Paşa idâresindeki XV. Kolordu'su, Ermeni kuvvetlerini, bozguna uğratarak,, Kars'ı 30 Ekim, 1920'de, zabte etti¹⁷. İşte Kars'ın bu ikinci kurtuluşu dolayısıyla, Kars çevresindeki halk şâirlerimiz bu zaferden duydukları sevinci yansıtan destanlarında Ordu Kumandanı Kâzım Karabekir'i, Mustafa Kemal'i ve başka paşaları da minnetle anmışlardır. 1930'da kırkbeş yaşlarında olduğuna göre¹⁸, bu savaş ve kurtuluş günlerini yaşayan Bardızlı Âşık Nihânî'nin,

Bir destan söyledim Son-tarruz'a   İşimiz kerem ve ihsâna döndü
Gani Mevlâ'm fırsat yetirdi bize   Ortalık Cennet ve Cinân'a döndü

dörtlüğü ile başlayan onüç kıt'alık destanı¹⁹, Mustafa Kemal'in adı geçen mısraları da içine almaktadır:

Kemal Paşa teşkilâtı bitirdi   Kâzım Paşa Kars'ı aldı oturdu
Halil Beğ kurt gibi sürdü götürdü   Sonra yalın-kılıç, Yunan'a döndü

¹⁷ M. Fahreddin Kırzioğlu, *Kars* mad., *İslâm Ansiklopedisi*, 59. Cüz, İst., 1953, Millî Eğitim Basımevi, s. 363.

¹⁸ Abdurrahman Şeref, *Şarkî Anadolu Şâirlerinden Âşık Nihânî* adlı yazısında, Nihânî'nin Kars'ın Sarıkamış kazâsına bağlı Güreşgin-köyü'nden olduğunu, 1930'da kırkbeş yaşlarında bulunduğunu yazmış, bir *Koşma'sını* da neşretmiştir; bu bilgiye göre, 1885'de doğduğu anlaşılır (*Halk Bilgisi Haberleri*, nu. 13, 1 Kasım, 1930). Nesib Yağmurdereli, kendi topladığı bilgiye dayanarak Sarıkamış'a bağlı Bardız nâhiyesinin Güreşkin-köyü'nde, 1889'da doğduğunu yazmış, dört şiirini de yayımlamıştır (*Sümmânî, Hayâtı ve Şiirleri*, İst., 1939, Ülkü Matbaası, s. 70: *Sümmânî ile Münâsebetdâr Şâirler* bölümü). Fuad Köprülü'nün *Türk Sazşâirleri*'nde (C. III., XX. *Asır Sazşâirleri* bölümü, İst., 1940, Kanaat Kitabevi, s. 710-11, 715-III, 721-23), bu iki kaynaktan faydalanılarak bilgi, *Koşma*'larından dört örnek verilmiştir. Mehmed Gökalp'in yazısında, kaynak gösterilmeksizin şâirimizin hayâtından bahsedilmiş, şiirlerinden örnekler yayımlanmıştır; Nihânî'nin 12 Mart, 1967'de öldüğünü bu makâleden öğreniyoruz (*Kaybettiğimiz Halk Şâirleri — Bardızlı Nihânî, Türk Folklor Araştırmaları*, nu. 328, Kasım, 1976).

¹⁹ Kırzioğlu M. Fahreddin, *Edebiyatımızda Kars*, İst., 1958, Işıl Matbaası, s. 165 v.d. Bu eserde, Nihânî hakkında yer-yer bilgi ve epeyi örnekler de bulunmaktadır.

Kars'ın 30 Ekim, 1920'de ikinci kurtuluşu üzerine, buranın Kalo-köyü'nden, 1939'da seksen yaşlarında bulunduğu söylenen Âşık Kahraman'ın²⁰, Destan'larından birinde²¹, Kemal Paşa'nın da adı geçen aşağıdaki dörtlüğü görmekteyiz:

Kemal Paşa Meclis başında durur,   Kara-Kâzım Paşa serdârdır yürür
Hâlid Paşa önden çevirir, vurur   Düşmanı alt-eden merdân bizde var

Kars ve çevresindeki şâirlerimiz, buranın ikinci kurtuluşunu sonraki yıllarda söyledikleri destanlarında da, savaş yıllarının o acı-tatlı hâtıralarını anarken, yer-yer Mustafa Kemal'i de önderdiği, kahramanlığı dolayısıyla öğmüşlerdir. Âşık Dursun-oğlu Mehmed Ali İkrâmî (1890 - 1926), oniki kıt'alık Kâzım Karabekir, Hâlid, Ali Said, Rüşdi Paşalar'ı da öğdüğü Destan'ında²², aşağıdaki dörtlüklerde görüldüğü üzere 1877'den bu yana çektiklerimizi, kısaca Kurtuluş Savaşı'mızı anlatmıştır:

Kırk yıldan bu yanı düşmüşüm derde	Çok şükür dertlere dermânımız var
Can kurban etmeli Osmanlı merde	Gezip dolanmaya meydânımız var
Otuzaltı günü ordumuz geldi	Hâyin Ermeni'ye bozgunu saldı
Sarıkaş, Taht'ı cenk ele aldı	Kars'ı kurtardı hoş seyrânımız var
Kahraman askerler hücûma kalktı	Uğradığı yeri od gibi yakıtı
Kâfirleri leş-leş üste bıraktı	Ermeni(ler) katline fermânımız var
Kağızman, Iğdır'a yetişti ordu	Dağıldı İslâm'ın kederi, derdi
Ardahan, Çıldır'a Şubat'ta girdi	Yol verdi Gürcü'ye peymânımız var

²⁰ F. Saltkan, *Kars-ili'ne âit Söylenmiş Şiirlerden — Barış ve Şen Günlerde Söylenenler, Doğuş*, mec., nu. 2 (43), Temmuz, 1939; bundan faydalanılarak, Fuad Köprülü, *XX. Asır Sazşâirleri*, İst., 1940, Kanaat Kitabevi, c. III., s. 710-11, 715-11, 720.

²¹ Kırzioğlu M. Fahreddin, a.e., s. 166. Bu eserde Âşık Kahraman (1863-1944)'ın hayâtı hakkında yer-yer bilgi, şiirlerinden örnekler verilmiştir (S. 58, 75, 125, 134, 166). Söz konusu destanın, ilk ve son dörtlükleri dışında üç kıt'ası Sâim Sakaoğlu-Turgut Günay'ın eserinde vardır; kitabın sonunda umumî *Bibliyografya* verilmeyle yetinildiğinden, bu eksik metnin, verilen bilginin kaynağı kesinlikle belirtilmiş değildir (S. 63, 114, 119).

²² Kırzioğlu M. Fahreddin, a.e., s. 170. Kemal Zeki Gençosman'ın *Türk Destanları*'na baştan iki ve üçüncü dörtlükleri eksik olarak alınmıştır; İkrâmî hakkındaki bilgi, F. Kırzioğlu'nun eserindekinin aynı olduğuna göre, ondan faydalanıldığı anlaşılır (İst., 1972, s. 195 v.d.). F. Kırzioğlu'nun araştırmasından önce, İkrâmî'ye dâir kısaca bilgiyi, dört Koşma'sını içine alan, imzâsız, *Es'ad Bey'in defterinden* kaydiyle yayımlanan bir araştırmannın bulunduğunu da söyleyelim (*İki Sazşâiri, Türk Yurdu*, nu, 12-14/206-208, Şubat, 1929, s. 37 v.d.).

Kurtuldu Firenk'ten Anteb'l'e Urfa	Alındı Yunan'dan İzmir'le Bursa
Tamam Yedi-düvel kol çekti sulha	En son zaferimiz Lozan'ımız var
Yaradan artıra İslâm'ın dem'in	Düşmanın başına indire gamın
Şükür aydın oldu sonu İslâm'ın	Mustafa Kemal tek sultanımız var

Baş kısmını verdiğimiz bu destanın, sözü edilen şeylerin geçtiği zaman bakımından sonuncusu Lozan Andlaşması (24 Temmuz, 1923) olduğuna dayanarak 1923'de söylenildiğini öne sürebiliriz. Kars şâirleri buranın ve Anadolu'daki birçok şehirlerimizin nasıl geri alındığını aradan yıllar geçtikten sonra söyledikleri destanlarında canlandırmışlar, bu konudaki şiirlerin çoğunda Mustafa Kemal'in yurdumuzu düşmandan temizlediğini, milletimizi derleyip-toplayıcı kudretini, Türk'ün şânını yükselttiğini anlatmışlardır. Bu şâirlerimizden biri de Oluklu-köyü Çepni oymağının Kara Dede-oğullarından 1883'de doğan, halk hikâyeleri ile de tanınmış, Zemîni takma adını kullanan Bekdeş Usta (Tatarhan)'dır; Kars'ın kurtuluşunun onüçüncü, Cumhuriyet'in i'lânının onuncu yıldönümü dolayısıyla 1933'de söylediği ondokuz kıt'alık *Destan*'ının²³ aşağıda görülen 7-9, 12'nci dördlüklerinde, Birinci Dünya Savaşı'nda uğradığımız bozgunundan sonra, İstiklâl Savaşı'nın zaferlerini yaşıtmıştır:

Ordumuz Tebriz'e, Bakû'ya çıktı	Demir-kapı, Derbend şehrine baktı
Firenk'le İngiliz canımız sıktı	Geri döndü asker, husrânımız var
İzmir, Maraş, Anteb gördü işgâli	İstanbul'un pek güç oldu ahvâli
Ermeniler yurdu görünce hâli	Tekrar doldu Kars'a, efgânımız var
Yaradan, halketti Gâzî Baba'yı	Topladı başına bayı, gedâyı
Meclis açtı, güttü millî da'vâyı	Şark'tan Garb'e kadar fermânımız var
.....	.....
Gâzî Baba ordu Başkumandan'ı	Sakarya, Afyon'da ezdi Yunan'ı
Vatandan çıkardı kalan düşmanı	Cihâna ad salan Türk şânımız var

Kars'ın halk şâirleri, Atatürk'ün ölümünden sonraki destanlarında da aynı düşünce ve duyguları yansıtmışlardır; Poshovlu Âşık Zülâlî Kökten, Kars'ın yine son kurtuluşunu konu aldığı, 1940'da Afyon-Emirdağı'nda söylediği 24 kıt'adan meydana gelen *Şadlık Destanı*'nın²⁴ 10-13'üncü dördlüklerinde,

²³ F. Kırzioğlu, a.e., s. 172 v.d. Kemal Zeki Gençosman'ın *Türk Destanları*'nda Zemîni'ye dâir verilen bilginin, bu destan metninin — Sekiz ve onuncu dördlükleri çıkarılarak — F. Kırzioğlu'nun eserinden alındığı anlaşılmaktadır (S. 186 v.d.).

²⁴ F. Kırzioğlu, a.e., s. 175 v.d. Kemal Zeki Gençosman'ın eserindeki bu destan metninin —dokuzuncu dördlüğü eksik olarak— buradan alındığı anlaşılıyor.

Altı ay dayandı Kars tek başına
Düşman od salmışken toprak, taşına

Sanman unutmştuk vatan adını
Çoğu, kurbân dedi öz evlâdını

Ordumuz gelirken yola baktılar
Nezretmiş ellere kına yaktılar

Otuzaltı'da Kars kurtuldu sonu
Arkadaşlarıyla İsmet İnönü

Milli Teşkilâtlar baktı işine
Ankara'ya vardı a'lâlarımız

Bugün aldık lezzetini, tadını
Bunu duyar-duymaz kazâlarımız

Al sancağımıza çiçek taktılar
Sevindi, güvendi analarımız

Gâzî, Hükümet'i eyledi yeni
Sağladı temelden binâlarımız

diyordu.

Halk şâirlerimizin İstiklâl Harbi'ni anlattıkları destanlarının çoğunda, pek tabî'i olarak Mustafa Kemal'den de bahsedilmektedir. Bu şâirlerden ba'zıları bu savaşa katılmış oldukları için, destanları daha sonraları yetişen genç şâirlerin eserleri gibi başkalarından duyup işittikleri, hayâllerinde canlandırdıkları savaş sahnelerini değil, içinde buldukları o hayâtı, gerçekleri yansıtmaktadır; yapmacıktan uzak, içten gelerek söylenilmiştir. Böyle destanlardan birinin şâiri, Çankırı'nın Özbek adlı köyünden, Hasan Çavuş-oğulları'ndan, 1301 (1883 - 84) doğumlu Ali-oğlu Ali'dir. Okuyup-yazma bilmeyen bu zeki Âşık, Birinci Dünya Savaşı'nda asker kaçaklığı edip köyünün bir dağındaki mağaraya saklanmış ise de, Kurtuluş Savaşı'na seve-seve katılmıştır;

Biz İslâmız, Kiblegâh'a yönümüz

Dîn yoluna fedâ ettik canımız

Muhammed dînidir bizim dînimiz

Şükr olsun vâttandan sürdük Yunan'ı

Küllî, kesretlice kırdık Yunan'ı

Poshoftlu Âşık Zülâlî adlı makâlede, şâirimizin 1911'de Afyon'da yerleştiğinden, 1930'da Poshov'a geldiğinden, Ardahan'a gidip tekrar Afyon'a döndüğünden bahsedilmiştir (*Doğuş mec.*, nu. 3/44, Ağustos, 1939). M. Fahreddin Çelik'in bu yazısından, bu sırada altmışbeş yaşında bulunan Zülâlî'nin 1874'de doğduğu anlaşılır. Afyon'da uzun süre kaldığından, Afyonlu Yusuf Zülâlî diye de anılmaktadır. 1934'den bu yana, bu değerli şâirimiz hakkında epeyi araştırmalar yapılmış, hakkında bir eser de yayımlanmıştır (Erdoğan Kökten, *Zülâlî'den Parçalar*, Akşehir, 1953, Yeni Matbaa). Konumuz sınırlarını aşmamak için, bu yolda daha çok bilgi vermeğe girişmeyeceğiz; Zülâlî hakkında, yalnız *Doğuş* dergisinde yayımlananlar için bk., Fuad Köprülü, *Türk Sazşâirleri*, c. III., İst., 1940, s. 454, 465, 468—xxii, 711; *Türk Sazşâirleri*, İkinci Basım, XIX. Asır Sazşâirleri, Ankara, 1964, Güven Basımevi, s. 542, 549—xxviii, 625-30.

mısrâlarıyla başlayan, yirmiüç kıt'ayı içine alan destanında, başka şiirlerinde görüldüğü gibi alçak-gönüllülüğü anlatan Sefil Ali takma adını kullanmıştır²⁵. Türklük-İslâmlık duygularının kaynaştığı bu destanda, Yunanlılar'ın Afyon, İzmir, yurdumuzun başka bölgelerinde nasıl bozguna uğradığı, alınan esirler biraz da mizâh ifâdesiyle canlandırılmıştır; aşağıya aldığımız iki kıt'asında Mustafa Kemal'in kahramanlığı öğülmektedir:

Dİnsiz la'In, dahl-edersin K e m â l'i
 Onun hulûsu pâk, nûrdur cemâli
 Kırar kâfirleri arslan misâli
     Kurtardık düşmandan yurdu, vatani
     Şûkr olsun, kesretli kırdık Yunan'ı

Harc ettik vatana elde varımız
 Kemal Paşa bizim Baş-serdâr'ımız
 Şehidlik, gâzilik cedden kârımız
     Dönmeyiz Yunan'dan sürdük kâfiri
     Küllü, kesretlice kırdık kâfiri

Oldukça güzel bu destanda anlatılanlar,

Nusret Allâh'dandır Müslümanlar'a
 Yunanlı arada oldu mashara
 Askerlere şâyân oldu tezkire

mısrâları da, Anadolu'nun Yunanlılar'dan temizlenmesi (18 Eylül, 1922) üzerine söylenildiğini gösterir.

Kurtuluş Şavaşı dolayısıyla bir başka güzel destanımızı, Hâmid Zübeyr Koşay yayımlamış, araştırmasının başında bu destanı nasıl elde ettiğini anlatmıştır: "Garbî Anadolu'da etnografyaya âit ba'zı eşyâ toplamak için dolaşırken Afyon-Karahisarı'ndan Sandıklı'ya ve oradan Dinar'a kadar Afyon'un Namık Kemal Mektebi muallimlerinden Süleyman Bey'le birlikte seyahat ettik. Süleyman Bey,

²⁵ Ahmed Tal'at, *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, İst., 1928, Devlet Matbaası, s. 127-31. Tal'at Bey, *Çankırı Şâirleri*'nde, Sefil Ali'nin *Güzellemesi* ile *Uyuz Destanı*'ni da yayımlamıştır (Çankırı, 1930, Çankırı Matbaası, s. 92-99). Bu iki kaynaktan, bizden önce, M. Hâlid Bayrı faydalanmıştır (*Sefil Ali, Köpüz mec.*, nu. 3, Temmuz, 1943, s. 65-66). Cahid Öztelli'nin bu kaynakları görmediği anlaşılıyor (*Âşık Sefil, Ali, Türk Folklor Araştırmaları*, nu. 317, Aralık. 1975); rahmetli C. Öztelli (1910-24 Şubat, 1978)'nin *Sefil Ali üzerine Yeni Bilgiler* adlı yazısında neşrettiği Antebli Sefil Ali'ye âit *destan*'ın (Aynı mec., nu. 324, Temmuz, 1976), Ispartalı Seyrânî'nin olduğu hakkında bk., Şâkir Sabrî, *Gâzî Anteb Büyükleri*, Gâzî Anteb, 1934, s. 167-70).

Afyon vilâyeti tarih ve coğrafyasını yazabilmek için materyal topluyordu. Memleket Harbi'ne âit edebî parçaları soruştururken, yol arkadaşım geçen sene Aziziyye'ye seyahat ettikleri sırada kendisinin de bir parça işitip kaydettiğini ve avdetinde göndereceğini va'detti,, diyor; Süleyman Bey, verdiği sözü tutup, bu destanı H. Z. Koşay'a göndermiştir²⁶. Onaltı dörtlükten ibâret destanda Aziziyye'nin kuzeybatısındaki Adaçal-tepesi'nde kopan patırtıdan sonra Yunanlılar'ın birçok köyü yağma ettiği, askerinin bir ucu Hisar'ı geçtiği, yaptıkları işkenceler, esirlik günlerinin acısı unutulmaz vak'aları anlatılmıştır. Destanın sonlarına doğru, Yunanlı'nın Haymana çölünde susuz kaldığından, ettiğine pişman olduğundan bahsedilmiştir.

Ziyâde yaşasın Mustafa Kemal
Gerisin-geriye kaçtı Yunanlı

musrâları ile sona eren destanın altında, "Aziziyye kazâsının Karacabey-karyesi'nde Malatyalı Torun-oğlu Âşık Hasan,, kaydı, 28 Mart, 1338 (1922) tarihi vardır. Destan, Yunanlılar'ın Afyon'u almaları (Mart 1921) savaşıyla başlayıp, Ankara'yı ele geçiremeyerek uğradığı bozgunun anlatılmasıyla (İkinci İnönü zaferi, 1 Nisan, 1921) son buluyor; Savaşın bittiğine, Anadolu'nun düşmandan temizlendiğine (18 Eylül, 1922) dâir hiçbir fikre yer verilmeyişi, destanın sonundaki tarihin gerçeğe uyduğunu, Kurtuluş Savaşı'nın sürüp-gittiği sıralarda söylenildiği düşüncesini uyandırmaktadır.

Kurtuluş Savaşı'na katılan bir başka şâirimiz Çoban Süleyman'dır. Sivas'ın Kocabey köyünde 1307 (1889 - 90)'de doğmuştur; babası, Hacı-oğulları'ndan Mûsâ'dır. 1911'de Balkan, daha sonra Kurtuluş Savaşı'na katılmıştır. Sefil Ali gibi, bu şâirimizin de okuyup-yazması yoktur. Saz çalmıyor, deyişlerini kendine öz bestesiyle okuyordu. Kendisinin çobanlık hayâtını anlatan destanından başka, Kurtuluş Savaşı dolayısıyla söylediği, onyedî dörtlüğü içine alan bir destanı da vardır²⁷. Sakarya Savaşı'na (23 Ağustos - 13 Eylül, 1921) katıl-

²⁶ *Memleket Harbi ve Halk Edebiyatı — II., Türk Yurdu* mec., nu. 205/11, Kasım, 1928, s. 18 v.d. H. Z. Koşay'ın *Makaleler ve İncelemeler* adlı eserinin *Bibliyografya* bölümünde, *Türk Yurdu*'nun sayısı tertip yanlış olarak 11-208'dir; bibliyografya künyesi verilen bu araştırma (S.381), dolayısıyla bu destan, adı geçen eserde yoktur.

²⁷ Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Halk Şiirlerinden Âşık Süleyman, Kızılırmak* gzt., nu. 43-44/444-45; 4, 11 Ağustos, 1939; bu çalışmada Çoban Süleyman Kaya'nın Atatürk için *Ağut*'1, *Tiren Destanı* da yayımlanmıştır. Fuad Köprülü, *Türk Sazşâirleri*'nde bu kaynaktan faydalanmış, bu *Antoloji*'sine onun şiirlerinden ikisini al-

mamışsa da, burada kazanılan zaferi, başkalarından işittiklerine göre canlandırmıştır:

Her nefer boynuna *Kur'an*'ı taktı   Bütün evliyalar ayağa kalktı
Dediler Sakarya hep de kan aktı   Düşman cendekleri²⁸ ırmak berâber

O, bu sırada Bursa'yı geri almak için savaştan Fırka'da Topcu çavuşu olarak bulunuyordu:

Bursa'ya girdik biz Fırka Yirmiüç   Alayımız Topçu, Bölük'ümüz dört
Sağda-solda sancak, sen onları öp   Onbeş kınalı koç kurban berâber

Çoban Süleyman'ın eşsiz bir paşa olarak vasıflandırdığı Mustafa Kemal ve arkadaşları hakkındaki,

Yaşa Kemal Paşa, sen binler yaşa   Vurdum süngümü işledi taşta
Cihâna gelmemiş böyle bir paşa   İsmet, Re'fet, Kâzım, Fevzi berâber

dörtlüğünü de içine alan bu destan,

Ey Süleymân, hoş görürsün âlemi   Güzel-güzel söyle böyle kelâmı
Alnımızda vardır Hakk'ın kalemi   Yirmiüç neferim, ben de berâber

musrâlarıyla sona eriyor. Bursa'ya Yunanlılar'ın girmesinden, buranın geri alınmasından (8 Temmuz, 1921-10 Eylül, 1922) söz ettiğine, Anadolu'nun düşmandan temizlendiğinden bahsetmesine dayanarak bu destanın da, Sefil Ali'ninki gibi 1922 Sonbaharında söylenildiğini öne sürebiliriz.

Âşık Sâdık, Sefil Ali ve Çoban Süleyman'dan, Kurtuluş Savaşı'na katılmayışi bakımından ayrılır. 1864'de Keçiaç-köyü'nde doğan Sâdık, İbrâhim adındaki rencberin oğludur; bütün ömrünü bu çevrede, Adana ve Tarsus'ta geçirmiştir. Kendi anlattıklarına göre, Adana'nın işgâli sırasında Tarsus'ta Makam Çarşısı'ndaki bir elbise dükkânında çalışıyordu; kaçkaçta (hicrette) hastalanmıştır. Bunları anlattığı 1928'de, altmışdört yaşında, gözleri kör, kulağı sağır hâlde bulunuyordu. Değişleri epeyi başarılıdır. Adana, Birinci Dünya Savaşı sonunda, Mondros Mütârekesi hükümlerine dayanılarak 24 Aralık, 1918'de Fransızlar tarafından alınmış, iki yıl kadar onların elinde

miştir (S. 712, 715—ix., 729 v.d.). Vehbi Cem Aşkun, Çoban Süleyman için, *Kızılırmak*'taki kendi araştırmasından bahsetmeksizin, buna yeni bilgi ve metinler katarak, *Sivas Folkloru* adlı eserinde bir bölüm ayırmıştır (Sivas, 1941, Kâmil Matbaası, s. 349-67).

²⁸ Cendek: Leş (Not — V. C. Aşkun).

kaldıktan sonra, Kurtuluş Savaşı'mızda, 20. xii. 1921'de Fıransızlar tarafından boşaltılmış, 5 Ocak, 1922'de istiklâline kavuşmuştur. Bu yıllarda yaşı elliyi aşmış olan Âşık Sâdık, üstelik hastalanması yüzünden Kurtuluş Savaşı'na katılamamış ise de, çevresinde görüp işittiklerine dayanarak bir zafer destanı söylemiştir. Anadolu'nun düşmandan temizlendiği (18 Eylül, 1922) sırada söylenildiği anlaşılan, Kemal Paşa'dan da bahsedilen bu destanın, böyle şiirlerin güzel bir örneği olduğu için bütünü veriyoruz ²⁹ :

Milletin Meclisi meydânı aldı	Erenler, melekler savaşa geldi
Düşmanın gözüne yedi, bin oldu	Alındı vatanda canı Yunan'ın
Peşrefler gürlendi, sazlar ötüyor	Görünmez yerleri gülle tutuyor
Düşman belâsını buldu ötüyor	Leşkeri dağlarda kaldı düşmanın
Gâziler bayrağın çekti dolandı	Al kanlara eğri-kılıç boyandı
Tüfekler yivlendi, süngü bilendi	Kalbine giriyor işte düşmanın
Yeşil başlı kuşlar semâda döner	Açılır câmiler, kandiller yanar
Düşmanın başına yıldırım iner	Çivril'i dolanıp kaçıyor düşman
Razzakıdan yaptın şaraplar içtin	Cihangîrim derken hendeğe düştün
Hiç ökçen yokumuş teze apıştın	Yiğit ordumuza eğildi düşman
Kemal Paşa şanlı hudut kuşadır	Umarım milleti serbest yaşatır
Yunan'ın . . . . . değdi nişadır	Eritmeğe koştı denize düşman
Sâdık'ın sözleri çıktı ya haçan	Düşmanın sırtına çekildi palan
Açılmış cidavu binilmez kalan	Gaybetmiş yuların kaçıyor düşman

Konya'da 1295 (1878)'de doğan Âşık Mehmed buranın Sadırlar Mahallesi'ndeki öğreniminden sonra bir süre devâm ettiği medrese tahsilini babasının ölümü üzerine bırakmış, hayâtını çiftçilikle kazanmağa başlamıştır. Saz da çalan şâirimiz ³⁰, Gâzi hakkındaki şiirlerinden ilkin, 26 - 30 Ağustos, 1922'de Dumlupınar zaferiyle sona eren Büyük Taarruz dolayısıyla söylemiştir. Dokuz dörtlükten meydana gelen bu destanına,

²⁹ Ali Rizâ Yalman Yalgın, *Cenub'ta Türkmen Oymakları*, Ankara, 1933, *Hâkimiyet-i Millîye* Matbaası, s. 9 v.d.

³⁰ Hâyatına dâir verdimiğiz bilgi, eserlerinden örnekler için bk., Sa'deddin Nüzhet — Mehmed Ferid, *Konya Vilâyeti Halkıyyât ve Harsıyyâtı*, Konya, 1926, Konya Vilâyet Matbaası, s. 70 v.d. S. Nüzhet, *Halk Şâirleri*, Birinci Kitap, İst., 1927, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, s. 74 v.d. Fuad Köprülü, *Türk Sazşâirleri*'nde bunlardan faydalandığı gibi, başka kaynakları da bildirmiştir (C. III., İst., 1940, s. 713, 716—xx, 762 v.d.).

Yaşasun Gâzî Paşa'y-ı 'âli-şân	Zâtına lâyıktır sadâkat-nişân,
Küffârı etti münhezim, perîşân	Görünce arslanı kaçtı bu küffâr

dörtlüğü ile başlamıştır; Afyon Savaşı'nı anlatan kat'alarından birinde,

Yaşasun Gâzî, cebheleri yardı	Kıral Kostantin'in tacını kırdı
Çekti kılıcını tâ öne durdu	Ecelin zehrini içti bu küffâr

diyor; savaş sahnelerini canlandıran, heyecanlarını yansıtan bu destanı,

Gâzî Paşa dedi küffârı komam	Ma'nâsın(ı) bilsün okuyan adam
Âşık Mehmed etti destanın tamam	Duamız makbûldür bildi bu küffâr

dörtlüğü ile sona erdirmiştir. Âşık Mehmed'in, Mustafa Kemal'in Konya'ya gelişi üzerine söylediği bir destanı da vardır. Konyalılar, Gâzî'yi kendi şehirlerinde dört def'a görebilmişlerdir; ilk seyahati, 1923'dedir ve 19-21 Mart'ta üç gün burada kalmış, Konya Sultânîsi'nde, başka müesseselerdeki toplantılarda konuşmuş, bu şehir çevresindeki yerlere gezintileri de olmuştur³¹. İkinci gelişi 1925 Ekim'indedir³². 9 Mayıs, 1926'da Adana'ya giderken, tireni bir saat kadar Konya İstasyonu'nda kalmıştır; bu seyahatinden dönüşünde 19 Mayıs, 1926'da Konya'ya gelip, etresi günü Bozöyük ve Karaköy yoluyla Bursa'ya hareket etmiştir³³. Bu gelişlerinden son ikisi çok kısa sürdüğü, halkla pek temasları olmadığı için, Âşık Mehmed'in, Gâzî'nin Konya'ya gelişi üzerine destanını, 1923'de söylediğini tahmin ediyoruz. Yedi dörtlükten ibâret bu destan, aşağıdaki kıt'aları da içine almaktadır:

Büyük Millet Vekili, Şâh-ı merdân	Yaşasun Kemal Paşa derde dermân
Dîn, vatan uğruna oluruz kurbân	Sevgili Paşa'm, (sen) hoş, safâ geldin
Karşulayub zâtını yüzün gördüm	Arzuladım seni murâda erdim
Kalmadı marazım, iy'oldu derdim	Âleme Lokmân'sın sen safâ geldin
.....	.....
Âşık Mehmed duâ eder dilinden	Duâdan başkası gelmez elinden
Kimse bilmez bu âşık'ın hâlinde	Vâkûfsun hâline, sen safâ geldin

³¹ *Babalık* gzt., nu. 1150, 21 Mart, 1339/1923. Bk., aşağıdaki not—36.

³² *Ulu Gâzî, Büyük Halâskârimız, Sevgili Cumhuriyeti'miz, Hoş geldiniz, Safâ Geldiniz* başlıklı yazıda dün Konya'ya geldikleri bildiriliyor (*Babalık*, nu. 1294, 18 Ekim, 1341/28 Rebî' I., 1344; *Babalık*'ın 1297 tarihli sayısında Konya'dan o gün ayrılmış oldukları kaydedilmiştir (21 Ekim, 1341/2 Rebî' II., 1344-Çarşamba).

³³ Konya Vâlisi'ne, Riyâset-i Cumhuriyet-i Başkâtibi Tefik imzâsıyla gönderilen yazıda, Adana'ya giderken Reis-i Cumhuriyet-i Hazretleri Konya İstasyonu'nda kalmayarak tirene geçeceklerdir, denilmiş, hiçbir merâsim yapılmamasını arzu ettikleri bildirilmiştir (*Babalık*, nu. 2094, 9 Mayıs, 1926/26 Şevvâl, 1344).

Âşık Mehmed'in, Cumhuriyet'in onuncu yıldönümü dolayısıyla söylediği, on dörtlükten meydana gelen destanı da bulunduğunu söyleyelim; çevresindeki hâdiselere, mes'elelere ilişik destanlar söylemekle de ün kazanan şâirimiz bu destanın iki dörtlüğünde Mustafa Kemal'den bahsetmektedir:

Eski kânûn, kadınları boşadan	Yeni kânûn, hanımı hür yaşadan
Bu fikirler gelir Gâzî Paşa'dan	Kutlu olsun Cumhuriyet Bayramı
.....	.....
Millet Meclisi'yle verip başbaşa	Yaşa Cumhuriyet Reisi'm yaşı
Yapalım Bayram'ı biz koşa-koşa	Kutlu olsun Cumhuriyet Bayramı ³⁴

Mustafa Kemal, 19 - 21 Mart, 1923'de Konya'da kaldığı sırada bura kadınları ile de görüşmüş, onlara, "...sırtıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla,, "cebhenin mühimmâtını taşıyan hep o ulvî, o fedâkâr, o ilâhî Anadolu kadınları olmuştur,, demiştir³⁵. Konya'nın ünlü sazşâirlerinden, Şem'i'nin oğlu Hâfız Mehmed'in kızı Emine Hanım, 1926'da yaşı sekseni geçkin olduğundan Konya'ya gelen Mustafa Kemal'i gidip görememiştir; onun hakkındaki destanını çevresindekilerden işittiklerine dayanarak söylediği anlaşılmaktadır. Şem'i'nin Kızı, Şem'i'nin Gülü, Hacı takma adlarını kullanmış, şiirleri teknik bakımdan düzgün, ma'nâca güzel, içten gelerek söylenilmiştir. Bu yüzden baştan-sona Mustafa Kemal'den bahsettiği söz konusu *Destan*'ının bütününi veriyoruz³⁶:

Kolum yok kanadım, bir garib kuşum	Cenâb-ı Kibriyâ, gör benim işim
Ne tâlihsiz imiş şu benim başım	Efendi'm, mülkünde canın sağ olsun
Semâda melekler arz-ı hâl okur	Algın koyun gibi içirim dokur
Yaradan'a ismarladı bu fakir	Efendi'm, mülkünde canın sağ olsun
Konya'ya geldiği gün Kemal Paşa	Şanı yürüdü dağlar ile daşa
Allâh ömür versin, sen binler yaşa	Efendi'm, mülkünle canın sağ olsun

³⁴ *Halk Bilgisi Haberleri* mec., nu. 29, 29 Ekim, 1933; *Âzerbaycan Yurt Bilgisi Haberleri* mec., nu. 21-22, Eylül-Ekim, 1933. *Cumhuriyet'in 10'uncu Yılı için Yazılan Şiirler, Destanlar*, Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtib-i Umûmîliği, Ankara, 1933, *Hâkimiyet-i Milliye* Matbaası, s. 7 v.d. Bu *Destan*'ın bütünü Sâim Sakaoğlu — Turgut Günay'ın eserine de alınmıştır (*Halk Şiirinde Atatürk*, Erzurum, 1974, Atatürk Üniversitesi Basımevi, s. 11 v.d.).

³⁵ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, II., Türk Tarih Kurumu Yayınları'ndan, Ankara, 1973, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 29.

³⁶ Hayâtı, şiirlerinden örnekler için bk., S. Nüzhet, a.e., s. 28 v.d. Sa'deddin Nüzhet — Mehmed Ferid, a.e., s. 7 v.d. Ayrıca y. bk., not—31.

Scherde uyandım, yağıyor rahmet	Seni doğuran ana çekti zahmet
Bâri müllete sen eyle merhamet	Efendi'm, mülkünde canın sağ olsun
Şu fânî dünyâya geldim gülmedim	Ağlayıp da gözüm yaşın silmedim
Senin gibi sahâvetli görmedim	Efendi'm, mülkünde canın sağ olsun
Allâh, Kemal Paşa'ya ömür versin	Tavladan atları gemini küssün
Sana kötü sanı satanlar bulsun	Efendi'm, mülkünde canın sağ olsun
Kemal Paşa, iskeleden yürüdü	İngiliz, Fıransız yağı eridi
Senin gibi bu kumandar yok idi	Efendi'm, mülkünde canın sağ olsun
Kâşki Kemâl Paşa'yı göre idim	O yiğite ziyârete varaydım
Armağan istese canım vereydim	Efendi'm, mülkünde canın sağ olsun
Bu destanı düzen Şem'î'nin Kızı	Devşirin bahçeden gülü, nergisi
Allâh'ım, Paşa'ya kavuştur bizi	Efendi'm, mülkünde canın sağ olsun

Şiirlerinde Mustafa Kemal'den bahseden bir başka sazşâirimiz Karamanlı Gufrânî'dir (1280/1863-64-1926); asıl adı Ali'dir. Aşağıdaki iki dördlüğü, Yunan işgâlinde ve Başkumandan Meydan Savaşı'ndan, İzmir'in geri alınmasından, Anadolu'nun düşmandan temizlenmesinden de söz ettiği İstiklâl Harbi hakkındaki, otuz dört-lükten meydana gelen *Destan*'ından aldık:

Gâzî Kemal Paşa Hazretleri'ne	Aşk olsun kemâl-i izzetlerine
Bu canın yüz-suyu hürmetlerine	Bize Hak'tan lutf ve ihsân yetiştî
Görülmedi böyle bir kerem kânı	Fikr ile fethetti bütün cihânı
Ecânib dediler Ali-i Sâni	Bil Şâh-ı Merdân-ı Zaman yetiştî

Destanda sözü geçen vak'alar, *Biniüçyüz otuzdokuz senemiz* ve *Gufrânî girdi altmış yaşına* mısraları, bunun 1923'de söylenildiğini ortaya koymaktadır. Bu sazşâirimizin, onbeş dördlüğü içine alan, Cumhuriyet'in i'lanından sonra söylediği anlaşılın, fakat yılmı kesinlikle belirtmediğimiz bir başka *Destanı*'ında, Gâzî'nin cesurluğunu, kahramanlığını öğdüğü şu dördlüğüne rastlarız³⁷:

Nekadar medhetsen yüzde-birisi	Fazlası olmasın kalsın gerisi
Nûh yaşına varsın Cumhur Reisi	Gâzî Arslan'daki cür'ete bakın

³⁷ Hayâtı, şiirlerinden örnekler için bk., Sa'deddin Nüzhet, a.e., s. 82 v.d. Sa'deddin Nüzhet — Mehmed Ferid, a.e., s. 79 v.d. S. Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, İst., 1938, Devlet Basımevi, s. 156 v.d. Fuad Köprülü, *Türk Sazşâirleri*, c. III., s. 713, 716—xix, 760 v.d. Bu esas kaynaklar dışında hakkında birkaç makâle, bir eser de vardır (D. Ali Gülcan, *Karamanlı Halk Ozanlarından Gufrânî ve Kenzî*, Konya, 1968, Ülkü Basımevi).

Koçhisar'da doğan (1282/1865), asıl adı Mustafa, mahlası Nâîlî olan, bir süre medrese öğrenimi de gören, ustası Âşık Dertli'nin yetiştirdiği Geredeli Figânî'nin çıraklarından, 1935'de yaşamakta olduğunu bildiğimiz bu halk şâirimizin oldukça güzel şiirleri vardır³⁸. Otuzdokuz dörtlüğü içine alan *Harb Destanı*'nın³⁹ baş kısımlarında, Birinci Dünya Savaşı'nı anlatmış, Kurtuluş Savaşı'nı daha geniş ölçüde canlandırmıştır. Düşmanın Haymana'ya gelişinden, Anadolu'nun kurtarılmasına kadarki savaşların anlatılmasından hemen sonra Mustafa Kemal hakkındaki şu dörtlüklere yer verilmiştir:

Ser-tâcımız Gâzî Mustafa Kemal	Cenâb-ı Kibriyâ vermesin zevâl
Sâhib-zamân, Hamza, İskender-misâl	Er doğru, dîn doğru merdânı gördük
Gâzî Kemal Paşa, 'âli, mükerrerem	Umûm ordulara serdâr-ı ekrem
Ömrün efzûn etsin ol kân-ı kerem	Elinde hançer-i rahşânı gördük
Harb bitti, yerlere serildi ipek	İstasyondan şehr-i Ankara'yadek
"Yaşa Gâzî Kemal Paşa!., diyerek	Şark'tan Garb'e giden unvânı gördük

Âşık Nâîlî, destanın bundan sonraki dörtlüklerinde İsmet, Fevzî, Kâzım Paşalar'ın bu savaştaki gayretleri, her rütbeden askerlerimizin kahramanlıkları, o kolsuz-kanatsız gâzî kardaşlar üzerinde durmuştur. *Destan*'ın, *Cumhuriyet Reisimiz var olsun* mısraıyla başlayan sondan bir önceki dörtlüğünden, 1923'de Cumhuriyet'in i'lânından sonra tamamlandığı anlaşılır; ileride de zaferlerin hep bizim olması duâsını içine alan aşağıdaki son dörtlüğünün üçüncü mısraı ise, 1922'de tamamlandığını gösterdiğinden, bu düşüncemizi bir bakıma yalanlamaktadır:

İnşâ'llâh ba'de-mâ hep zafer bizde	Söyle güzel destan sazını düz de
Hem sene binüçyüz otuzsekizde	Nâîlî Baba'dan <i>Destan</i> 'ı gördük

Mâlî sene 1338 Ekim'i 1922 yılını gösterdiğinden, bu tarihin 1339 (1923) olması gerekli idi; bu mısraıda bir tertip yanlış bulunmadığını gözönüne alırsak, Cumhuriyet'in i'lânından bahsedilen sondan bir önceki dörtlüğün, destana sonradan eklenmiş olduğunu söyleyebiliriz.

³⁸ Ahmed Tal'at, *Çankırı Şâirleri*, c. 1., Çankırı, 1930, Çankırı Matbaası, s. 239-41; hayat çizgisine yer verilmiştir.

³⁹ *Çankırı Destanları*, b. t., b. y. y., s. 31-37. Nâîlî hakkında yayımlananlar, eserlerinden örnekler için, bk., Fuad Köprülü, a.e., s. 713, 717—xxiii, 764-65.

Çayeli'nin Demirhisar köyünden, sonraları Gündoğu'nun Bozukkale köyüne göç eden Osman Reis (1865-1950), kendisinin şiirleri dışında, başkalarının *türkü*'lerini söylemekle de ün kazanmıştır; toplantılarda, düğünlerde, v.b. yerlerde *türkü* söylemek için çağırılan; Topal Osman, Bacak Osman adıyla anılan bu zekî şâirimiz hakkında, deyişlerinde olduğu gibi konuşmalarında da ince buluşlarının yer alması dolayısıyla halk arasında dilden-dile dolaşan *fıkra*'lar meydana gelmiştir. Bu ozanımızın, İstiklâl Savaşı için söylediği, biri onbeş, öteki beş dörtlüğü içine alan iki *Destan*'ı vardır; bunların, Afyon zaferi ardında Yunanlılar'ın 9 Eylül, 1922'de İzmir'de uğradıkları o unutulmaz bozgun üzerine söylenildiği anlaşılıyor. Bu savaşı canlandırdığı,

Dinle ey İstanbul, ey Anadolu	İzmir için yazdım ben bu destanı
Gönlüm sevinç dolu, gönlüm yas dolu	Aydın bağlarından sürdürdük Yunan'ı

dörtlüğü ile başlayan *Destan*'ının 3, 8, 9, son 15'inci kıt'alarında, Gâzi'nin orduyu ma'nen nasıl kuvvetlendirdiği, bu zaferin kazanılmasındaki başarısı üzerinde durmuştur:

Yıldızlı bir gece sabaha yakın	Gâzi Paşa dedi, "Süngüyü takın!,,
Afyon Cebhesi'nden başladı akın	Gâfil avlamıştı kahbe Yunan'ı
Paşa'mız, askerın keyfini sordu	Zafer neş'esiyle coşkundu ordu
Yunan'ın kurtulup kaçması zordu	Artık kabarmıştı Türk'ün ayranı
Paşa'mız demişti, "Hedef Akdeniz!,,	Kalmasın vatanda hiç zâlimden iz
Yurt için gülerək ölenlerdeniz	Yıkılmış câmileri, yakmış <i>Kur'ân</i> 'ı
Cebheden cebheye koşan Paşa'mız	Yavuz arslan gibi coşan Paşa'mız
Vallâhi senindir bu şan Paşa'mız	Ey yüce ordunun Başkumandan'ı

Topal Osman, *Kurtuluş Savaşı Destanı*'nın ikincisine, gördüğü işin büyüklüğü dolayısıyla Gâzi'yi anmakla başlamıştır:

Gâzi Paşa'mız ki bu işi gördü	Aşk ve heybetiyle yerinde durdu
Ağlayan gözlerin yüzleri güldü	Düşmanları ürküttü bir sadâya

Destan'ın üçüncü dörtlüğünde ise, onun, dağı-taşı tutan Türk askerleri ile düşman kuvvetini ölçebilmekteki kudretini anlatmıştır:

Umûmî Kumandan, hem Gâzi Paşa
Düşmanları tarttı bir teraziye^{39a}!

^{39a} Süleyman Kazmaz, *Rize Halk Şâirleri*, Ankara, 1976, Pars Matbaası, s. 51-56, 294 v.d. Bu *Destan*'lar, Topal Osman'ın ölümünden dört yıl sonra derlen-

Tırabzon'da doğan (15 Mart, 1887) Sâlim, buraya gidip gelen Âşıklar'dan faydalanmış, Âşık fasıllarına da girmiştir.; tanınmış birçok halk şâirlerine, "Fuzûlî'den Ziya Paşa'ya, Muallim Nâci'ye kadar klasik şâirlere de yabancı kalmayan,, Sâlim'in, Arûz'la, Hece'yle, hemen her nazım şekliyle şiirleri vardır; yer-yer ince buluşlarını içine alan *Koşma*'ları, *Destan*'ları ile xx. yüzyılın halk şâirleri arasında unutulmayacak yer kazanmıştır⁴⁰. Onun Mustafa Kemal'den bahsettiği şiirlerinin en eskisi, yanılmıyorsak, Sakarya zaferinden (13 Eylûl, 1921), 5 Ağustos'ta Büyük Millet Meclisi'nce Başkumandanlık'a getirilmesinden sonra söylediği, yirmibeş kıt'alık, aşağıdaki dörtlüğü de içine alan *Zafer Destanı*'dır⁴¹:

Mustafa Kemal Paşa, Hakk'ın arslanı	Nür ile doludur cism ile canı
Parladı göğsünde zafer nişanı	Yaşasın Türkler'in Başkumandan'ı

Baba Sâlim'in dört kıt'alık *Müseddes*'inin bütününde Cumhuriyet'in i'lanı dolayısıyla Gâzî'den de bahsedilmiştir. İçine aldığı fikirlere dayanarak 1923'de yazıldığını sanıyor, ilk beyti ile üçüncü kıt'asını vermekle yetiniyoruz:

Bu gün ol gün ki târlh-î binâ-y-î Cumhuriyyet'in
Bu gün bir 'd-i kübrâdır, bu gün bir 'd-i millettir

.....

Bu gün Gâzî gibî nurlû güneş ettî tulû' mülke
Bu gün düşman hücûmundan halâs oldû bütün ÷lke
Çekildî, tard olub gittî vatandan ol karâ gölge
Bu gün binler yaşâ Gâzî sadâsı çıktı eflâke

Senin efkârın_ey Gâzî, bütün nür-î hakîkattir
Senin şahsındaki kudret cihan fevkinde kudrettir

miştir. Müellifimizin, uzun süre ciddi çalışma verimi, bu yoldaki araştırmalara örnek olabilecek bu eserinde, Topal Osman'ın *Okul Destanı* ile Birinci Dünya Savaşı için *Destan*'ından başka *atmalar*'ı (karşılıklı söylenilmiş *türkü*'leri), böyle olmayan bir *türkü*'sü de vardır (S. 74, 76; 153, 176, 187, 194; 223 v.d.).

⁴⁰ Hamâmî-zâde İhsan'ın *Baba Sâlim* adlı eseri, şâirimizin hayat çizgisini, şiirlerinden seçilmiş örnekleri içine alır (*Türk Halk Bilgisine âit Maddeler—V.*, İst., 1930, İktisat Matbaası); Fuad Köprülü'nün *Türk Sazşâirleri*'nde bundan faydalanılmıştır (C. III., s. 711, 715—VI., 726).

⁴¹ Nesib Yağmurdereli, *Baba Sâlim, Hayâtı ve Şiirleri*, Tırabzon, 1946, *İstikbâl* Basımevi, s. 16.

Baba Sâlim, baştan sona Mustafa Kemal hakkındaki bir şiirini, onun Tırabzon'a gelmesi üzerine yazmıştır. Yedi dörtlükten ibâret bu şiir,

Bu gelendir bu gün en büyük insan	Büyük yaratıcı, arslandan arslan
Ölürken Türk'lüğe verdi yeni can	Gurûrlan Tırabzon, kabarsın göğsün
Hoş geldin ey Türk'ü kurtaran önder	Safâlar getirdin ey büyük rehber
Fikirler durmuştur âcizdir beşer	Önünde sendeki eşsiz kudretin

kıt'alarıyla sona ermektedir; *Göğsünde Türk'lüğün başının tacı * Göğsünde en büyük Ata'sı Türk'ün* beytine dayanarak, Mustafa Kemal'e, Atatürk soy adının verilmesinden (24. xı. 1934) sonra yazıldığını sanıyoruz⁴².

Mustafa Kemal, ömrünün son aylarında, 19 Mayıs, 1938'de Ankara'da Gençlik Bayramı'nda bulunduktan sonra, o gün Mersin'e hareketle, tirenden iner-inmez askeri teftiş etmiş, üç-dört gün meşgûl olduktan sonra Adana'ya gitmiş, burada da, ileride Hatay'a girecek kıt'aları teftişten geçirmiştir⁴³. Baba Sâlim'in, Hatay'ın anavatan topraklarına katılması için çalışıldığı, bu yoldaki zafere henüz erişilmediği sıralarda (Bağımsızlığı: 2 Eylül, 1938 — Türkiye topraklarına katılışı: 23 Haziran, 1939) yazdığı bir *Destan*'ı vardır;

Emsâli var mıdır bu şanlı ırkın	Emrine bakarız biz Atatürk'ün
"İleri ! . . . , dedi mi bizlere birgün	Yakarız cihâmı bütün Antakya

dörtlülüğünü de içine alan bu *Destan*'ı, Baba Sâlim'in, Atatürk'ün sağlığında yazdığı şiirlerinin sonuncusu sayabiliriz. Ölümü üzerine bir *ağut* yazmağı da ihmâl etmeyen bu şâirimiz, 23 Nisan Çocuk Bayramı'nın, 30 Ağustos Zaferi'nin, Cumhuriyet'in i'lanının yıldönümlerinin, v.b. hakkındaki şiirlerinde, bir sırasını getirip yer-yer Atatürk'ü hatırlatıp canlandırmağa çalışmıştır⁴⁴.

⁴² Nesib Yağmurdereli, a.e., s. 181, nu. 171; s. 129, nu. 117. Atatürk, 29/30 Ağustos—17 Ekim, 1924'de elli gün süren seyahatleri sırasında, 15-17 Eylül'de Tırabzon'da bulunmakta idi (*Reis-i Cumhur Gâzî Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Sonbahar Seyahatleri*, b.y.y., 1341, s. 66 v.d.). 11 Haziran, 1937'de buraya gidişinde, kendisine Tırabzonlular tarafından hediye olunan Atatürk Köşkü'nde misâfir edilmiştir (Mehmed Önder, *Atatürk Evleri, Müzeleri*, Ankara, 1970, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 119).

⁴³ Tâha Toros, *Atatürk'ün Adana Seyahatleri*, Adana, 1939, Seyhan Basımevi, s. 46 v.d. Ayrıca bk., *İslâm Ansiklopedisi*, Atatürk mad., s. 796^b, aşağıdaki not—52, 55.

⁴⁴ Nesib Yağmurdereli, a.e., sırası ile bk., s. 27, nu. 1; 174, nu.165; 183, nu. 174; 130, nu. 118; 39, nu. 10; 149, nu. 137.

Sivas çevresinde yetişen halk şâirlerimizden, asıl adı Bekir olan Meslekî'nin Gâzî için söylediği ma'nâca güzel ve âhenkli bir *Koşma*'sı vardır. Sivas'ın Kangal ilçesine bağlı Mescidli, halkın daha çok Kertme ismini verdiği köyde doğan (1264/1848) Meslekî'ye bu takma ad, ustası Ruhsatî tarafından verilmiştir. Meslekî birgün,

Yâ Rabbi, bir sahip, bir çoban gönder
Yiğit belli değil, mert belli değil

musrâlarıyla başlayan *Koşma*'sını okuduğu zaman, Ridvan Nâfiz ona, "Âşık, bu gün de bir çoban arıyor musun?,, deyince, o sırada, aşağıya üç ve dördüncü kıt'asını aldığımız *Koşma*'sını söyleyivermiştir⁴⁵:

Hak, sâhip gönderdi, çillemiz doldu	Koyun belli oldu, kurt belli oldu
Gönüller şâd olup neşveyi buldu	Devâ belli oldu, dert belli oldu
Gâzî, Hızır gibi Hak'tan erişti	Asker(e) Kumandan birden yetişti
Eflâtûn el kattı, Lokmân karıştı	Türk de belli oldu, Kürt (de) belli oldu

Bunlara ilâve olarak, Hatay'ın anavatan topraklarına katılışı, Halkevleri'nin xiv. yıldönümü, Tırabzon'un medhi ve Atatürk Parkı hakkındaki şiirlerini gösterebiliriz (Aynı eser, s. 29, nu. 3; 50, nu. 17; 161, nu. 151). Sâim Sakaoğlu — Turgut Günay'ın *Halk Şiirinde Atatürk* adlı eserine, Cumhuriyet'in xv ve xx'nci yıldönümlerine âit şiirleri, *Ağu*'1 alınmıştır (Erzurum, 1974, Atatürk Üniversitesi Basımevi, s. 13-17). N. Yağmurdereli'nin eserinin sonunda, *Manzûmelerin Yazılmasına Sebep Olan Hâdiseler* başlıklı kısımda, 13, 14 numaralı şiirlerin, Cumhuriyetin xv.; 10 numaralısının xx. yıldönümü hakkında olduğu bildirilmiştir (S. 199 v.d.). Bunlardan 14, 10 numaralısı (S. 46, 39 v.d.), *Halk Şiirinde Atatürk* adlı esere alınmış (Krş., s. 13 v.d.), böylece N. Yağmurdereli'nin eserindeki yanlış tekrarlanmıştır; çünkü, 10 numaralı şiirin, Cumhuriyet'in xx. yıldönümü ile hiçbir ilişiği yoktur; *Ey muazzam Türklük, ey kahraman ırk* musrâyle başlayan bu şiirde Türk'ün kudreti, Cumhuriyet'in kuruluşu, Gâzî'nin bu yoldaki gayretleri, dehâsı, Türk'e düşen vazifeler, v.b. üzerinde durulmuştur; Mustafa Kemal'den Atatürk değil, hep Gâzî unvânıyla bahsedilmesi ve içine aldığı fikirler bakımından, 1943'de değil, Gâzî'nin sağlığında söylenilmiş, 1934'den önceye âit olabilir. N. Yağmurdereli'nin eserinde, Cumhuriyet'in xx'nci yıldönümü hakkında, fakat söz konusu fihristte kaydedilmeyen, ondört kıt'alık bir şiirin bulunduğunu söyleyelim:

Yeşil yurttta neş'e, millette neş'e   *Yirminci yıldır Cumhuriyet'in*
Kalblerde kalmadı aslâ endîşe   *Büyük bayramdır şanlı milletin*

dörtlüğü ile başlayan bu destanın, iki-beşinci kıt'alarında Atatürk'ün hakramanlığı, Türk milletine neler kazandırdığı anlatılmıştır (S. 149, nu. 137).

⁴⁵ Vehbî Cem Aşkun, *Sivas Folkloru*, Sivas, 1941, Kâmil Matbaası, s. 335 v.d. Eflâtun Cem Güney, *Meslekî, Hayâtı ve Şiirleri*, İst., 1953, Maârif Kitaphânesi, s. 28, 59. Meslekî hakkında 1939'a kadar yayımlananlar için bk., Fuad Köprülü, *Türk Sazşâirleri*, 1940, c. III., s. 712, 715—VIII, 727.

Halk Şâirleri Koruma Derneği'nin 5 Kasım, 1931'de tertiplelediği Halk Şâirleri Bayramı dolayısıyla Sivas halk şâirleri, söyledikleri ve yayımlanan şiirlerinde Gâzi'ye sevgilerinden, uzun ömür dilediklerinden, onun kahramanlığından da bahsetmişlerdir. Deyişlerini güzel sesiyle okuyan Âşık Ali, bir *Semâ'i*'sinde,

Çoğaldı ser-tabib, Lokmân	Mekteplerde etti idman
Gâzi'miz var iken korkman	Her derde bir çâremiz var

diyordu ⁴⁶.

Çok tabîbe vardık, olmadı Lokmân	Âhir derde oldu Gâzi'miz dermân
Açıldı mektepler, yükseldi irfân	Kolayca okunur yazımız bizim

diyem, asıl adı Vahhab olan, saz da çalan Âşık Sûzânî'nin bu *Destan*'ı,

Sûzânî der kime edek nazımız	Ayaklara toprak olsun yüzümüz
Bin yaşasın o sevgili Gâzi'miz	Söylesin nâmını dilimiz bizim

dörtlüğü ile sona etmiştir ⁴⁷. Asıl adı Bektaş olan Âşık Tâlibî (1905-12 Mart, 1976), kağmya koştukları boz öküzün inatçılığı, v.b. hâlleri yüzünden Çepni'ye gidemeyip Cemel'den geri dönme zorunda kaldıklarını, çektikleri zahmeti anlattığı mizâhî *Boz Öküz Destanı*'nda bile, bir yolunu bulup, boz öküzünden şikâyetini Gâzi'ye duyuracağından bahsetmiştir ⁴⁸:

(Biz) akşama kadar vardık Cemel'e	Ustümüz toz oldu döndük hamala
Gazeteler yazsın, Gâzi Kemal'e	Söylesin irfânın ünlü Böz Öküz

Tâlibî'nin daha sonraları söylediği bir *Semâ'i*'si,

Güneş gibi şahsım olsa	Devlet gibi tahtım olsa
Gâzi gibi bahtım olsa	Yine bana gelen olmaz

dörtlüğü ile başladığı gibi, Atatürk için ağıtları da vardır ⁴⁹.

⁴⁶ Ahmed Kudsi Tecer, *Sivas Halk Şâirleri Bayramı*, Sivas, 1932, Kâmil Matbaası, s. 6.

⁴⁷ Aynı eser, s. 5. Bundan faydalanılarak, Fuad Köprülü'nün *Türk Sazşâirleri*'ne alınmıştır (C. III., s. 712, 715-x1, 728); Sâim Sakaoğlu—Turgut Günay'ın *Halk Şiirinde Atatürk* adlı eserinde de vardır (S. 98).

⁴⁸ Ahmed Kudsi Tecer, a.e., s. 9 v.d.

⁴⁹ Coşkun Ertepinar, *Tâlibî, Ortayayla* mec., nu. 1, Mayıs, 1936.—*Büyük Ölüm Acısı, Tâlibî'nin Ağıtları*, Ankara, 1939, Yeni Cezâevi Matbaası.—Tâlibî hakkında 1939'a kadar yayımlananlar için bk., Fuad Köprülü, a.e., s. 712, 715-x, 733-37.

Cumhuriyet, yalnız i'ân edildiği sıralarda değil, muhtelif yıldönümlerinde halk şâirlerimiz için ilhâm kaynağı olmuş, Mustafa Kemal'den bahsetmelerine yol açmıştır; önceki yıllara göre onuncu yıldönümü daha parlak törenlerle kutlanan Cumhuriyet Bayramı hakkında söyledikleri destanlar sayıca az değildir. Gürün'de, H. 1274 (1857-58)'de doğan, 1934'de hayatta olduğunu bildiğimiz Âşık Rizâ, otuzsekiz dörtlüğü içine alan çok uzun *Destan*'ına Türk Milleti'nin muhtelif faziletlerini anlatmakla başlamış, İkinci Meşrûtiyet'ten sonra rahat bir nefes alamadığımızdan, Tırablus, Balkan ve Birinci Dünyâ savaşlarından, vatanımızın birçok yerlerini düşmana bıraktığımızdan bahsettikten sonra, aşağıdaki dörtlüklerde görüldüğü üzere Kurtuluş Savaşı'nın anlatımına geçmiştir:

Tanrı merhamete geldi âkıbet	Türkler'e Gâzi'yi eyledi himmet
Verdi dehâsiyle o zî-hamiyyet	Türk'e necât, fakat düşmana ziyân
N'olurdu acabâ hâl ve şânımız	Dökülürdü bire kadar kanımız
Kalmazdı elbette hânûmânımız	Olmasaydı eğer Gâzi-i zî-şân

Âşık Rizâ, *Destan*'ının geri kalan dörtlüklerinde Dumlupınar zaferini (30 Ağustos, 1922) canlandırmış, İstiklâl Harbi'nden yüzümüzün akı ile çıktığımızı, Osmanlı Devleti'nin sona erip Saltanat'ın (30 Ekim, 1 Kasım, 1922), Hilâfet'in kaldırıldığını (3 Mart, 1924), tekye ve türbelerin kapatılmasını (30 Kasım, 1925), yeni harflerin kabûlünü (1 Kasım, 1928) anlatmış, Cumhuriyet'in on yaşına girdiğini de hatırlatarak *Destan*'ına aşağıdaki mısralarla son vermiştir:

Ser-tâcidir Türk'ün Mustafa Kemâl	Vermesin Kemâl'e Allâh'ım zevâl
.....	.....
Gâzi Kemâl, dâhilerin dâhisi	Türkler'in timsâli, devlet bânisi
Türk-ili'nin, milletin hâmisi	Uluvv ü himmeti şâyân-ı şükrân
Esârete mahkûm idi bu millet	A'dâya geçmişti bütün memleket
Gösterip cihâna şevket ü satvet	Buldu Gâzi bütün dertlere dermân
Gâzi, milletiyle dâim var olsun	Her işinde Tanrı feyzi yâr olsun
Yan bakan alçaklar târ ü mâr olsun	Mu'fni her işde Hazret-i Mennân
El açıp Tanrı'ya duâ edelim	Gâzi'nin tuttuğu yola gidelim
Onun hizmetini yüce bilelim	Türk olan eylemez (<i>bu yolda</i>) küfrân ⁵⁰

⁵⁰ *Çankırı Destanları*, b. t., b. y. y., s. 25 v.d. *Destan*'ın bu son mısraında üç hece eksiktir. Sivash Rizâ'nın, Mustafa Kemal hayatta iken söylediği bir *koşma*'sında, bir sırası getirilerek, Gâzi Paşa Bağı'nın güzelliği anlatılmıştır:

<i>Aşayidim Erciyes'in dağını</i>	<i>Seyredeyim Gâzi Paşa Bağı'm</i>
<i>Ben severim güzellerin oğmı</i>	<i>Aman telli-turnam, yazı gördün mü</i>

Âşık Mazhar'ın ondokuz dördlüğü içine alan *Kurtuluş ve İnkılâb Destanı*'nın başında, Gâzi hakkındaki şu iki kıt'a'ya yer verilmiştir:

Türkler'in ihyâsı Hazret-i Gâzi	Kurtardı vatani düşmanımızdan
Sînesin bu yolda eyledi fedâ	Biz dahi geçelim öz canımızdan
Sînesini hedef etti düşmana	Ölmüş iken vatan getirdi cana
Çekti kılıcını çıkıttı meydana	Gören ibret alsın meydanımızdan

Âşık Mazhar, Gâzi'nin kahramanlığını, Kurtuluş Savaşı'nı kazanmamızdaki mühim rolünü de anlatmıştır⁵¹:

Urular da toplanıyor etrâfa	Uğrun-uğrun haber gitti Yunan'a
Gâzi Paşa gelmeseydi cihâna	Düşman sarmış idi dört yanımızdan

Bu *destan*'da Yunan'ı nasıl kaçırdığımızdan, Dumlupınar, Sankı cephesindeki savaşlardan, Adana'nın Fransızlar tarafından alınmasından, şerhat uğruna çıkarılan fesadlardan, kendi deyişiyle Menemen mes'alesi'nden, Şeyh Said isyânından bahseden Âşık Mazhar, bütün bunları zaman sırasına göre değil, karma-karışık sıralamıştır. Şeyh Said isyânından (11-15 Şubat, 1925), Menemen mes'alesinden, dolayısıyla Kubilay (1906-23 Ocak, 1930)'ın şehid edilmesinden söz ettiğine göre, bu şiirini 1930'dan sonra, Mustafa Kemal hayatta iken söylemiştir. Âşık Mazhar'ın destanı fikirce epeyi zayıf, ifâdece oldukça kurudur; kendini zorlayarak söylediği hissedilmektedir. Bu bakımlardan, Kurtuluş Savaşı yıllarında bu konuda söylenen destanlardan farklıdır; o destanların çoğu, şâiri savaşa katılmış, hastalık ve yaşlılık yüzünden katılmamış bulunsa da vatani düşmandan kurtarma gayretini, bu yoldaki savaşları anlatıp canlandıran, kazanılan zaferlerin heyecanını, sevincini duyuran, emeği geçenlere içten gelen minnet hislerini yansıtan eserlerdir.

Halk şâirlerimizin, şiirlerinde Atatürk'ten bahsetmelerine yol açan şeylerden biri de, Hatay Türkleri'nin Fransız idâresi altında

(Rif'at Doğutan, *Gürün'de Halk Âdetleri, Halk Bilgisi Haberleri* mec., nu. 52, Şubat, 1936). Fuad Köprülü'nün *Türk Sazşâirleri Antoloji*'sine aldığı bu *Koşma* ve şâiri hakkında bilgi için bk., c. III., 1940, s. 712, 716—XII, 737.

⁵¹ Fuad Köprülü'nün *Çorumlu* mecmuasından (Nu. 6, Şubat, 1938) faydalanarak neşrettiği bu destan (A.e., s. 712, 716—XIV, 743 v.d.), sonraları M. Hâlid Bayrı'nın (*Halk Şiiri, XX. Yüzyıl*, İst., Ekin Basımevi, 1957, s. 11, 47 v.d.), Refik Ahmed Sevengil'in (*Çağımızın Halk Şâirleri*, İst., Bahâ Matbaası, 1967 s. 332 v.d.) eserlerine nakledilmiştir.

esir olarak yaşayışları, sonraları bağımsızlığa kavuşmalarıdır: İskenderûn, Birinci Dünya Savaşı'nda altı def'a bombardıman'a uğramış, harbin son günlerinde İngiliz kuvvetlerince "işgal edilmiş (9 Kasım, 1334/1918), ertesi yılın sonbaharına doğru Fransız idâresine verilmiştir. Fransız işgalinin ilk seneleri Türk çeteleri ile Fransız kuvvetleri ve bunlar tarafından techiz edilen Ermeni milisleri arasında çetin savaşlar ile geçmiş, ancak 20 Ekim, 1921 tarihli Ankara Andlaşması ile Fransızlar'ın İskenderûn Sancağı (Le Sandjak d'Alexandrette) adı verilen ve nüfusunun büyük bir kısmı Türkler'den mürekkep olan bölge'ye Sûriye hudûtları içinde idâri muhtâriyyet vermediği kabul etmeleri üzerine, vaziyet, bir dereceye kadar düzeltilmiştir. Fransız Yüksek Komiserliği Mart, 1925 tarihinde bu muhtâriyyeti te'yid ederek Türkçe'yi, Arapça ve Fransızca ile berâber resmî dil olmak üzere kabul etti ve ertesi Mart'ta ancak teşri'i muhtâriyyete sâhip oldu. 1937 senesinde Fransa ile Sûriye arasında bu memleketin siyâsî muhtâriyyetini genişleten müzâkereler yapılırken, Türkiye Cumhuriyeti'nin müdâhalesi ile, İskenderûn Sancağı yerinde Mustakil Hatay Devleti,, kurulmuştur⁵². İşte, bu andlaşmanın yürürlüğe girdiği (4. VII. 1938), Hatay'ın bağımsızlığına eriştiği (2. IX. 1938) günlerde, Hikmet Turhan Dağlıoğlu, Antakya'ya sekiz saat uzaklıkta bulunan bir Türk köyüne gitmiş, burada, Arap Mehmed'in yanında bekçilik eden, henüz ondört-onbeş yaşındaki Deli Ali-oğlu Âşık Ârif'in güzel sesiyle okuduğu şiirini dinleyip yazıya geçirmiştir:

Yenile-gördüm Yûsuf-ı Ken'ân'ı
Bölük-bölük etmiş kâfir düşmanı

Türkiye bu gün(de) hazırdır hazır
Altmış tabur asker burada hazır

Hep sayarlar ata binip ineni
Tez günde gel Kemal Paşa

Yardım etsin bize Hazret-i Hızır
Tez günde gel Kemal Paşa

Âşık Ârif bu şiirin son üçüncü dördlüğünde, Türk geliyor diye bir haber olduğundan, Ermeni muhâcirlerin benzi solduğundan söz ederek, "Bu sancaktan sür bunları!,, diyerek Kemal Paşa'ya seslenmekte idi⁵³.

Yine Hataylı, okuma-yazma bilmeyen, 1941'de hayatta olan Kul Mehmed'in de, bu ilimizin esirlik günlerinde çektiği acıları,

⁵² Besim Darkot, *İskenderûn* mad., *İslâm Ansiklopedisi*, 52. Cüz, İst., 1951, Millî Eğitim Basımevi, s. 2091^a.

⁵³ *Hatay Halk Şairleri*, *Halk Bilgisi Haberleri* mec., nu. 114, Nisan, 1941, s. 129.

bağımsızlığına kavuşunca duyulan sevinci anlatan altı kıt'alık *Destan*'ı vardır; bunun, Atatürk'ün bu yolda gösterdiği gayret dolayısıyla de minnetle anıldığı ilk ve son dörtlüklerini veriyoruz ⁵⁴:

Emir verdi bize Ata Baba'mız	Birgün olur selâmettir çabamız
Kendileri şâhin, düşman abanoz	Asıldı dalma söktü Antakya
Her saatte Ata'm gelir dilime	Kim göz diker imiş nazlı ilime
İnkâr mıdır, Hatay işi yoluna	Malını mezatta sattı Antakya

4 Temmuz, 1938'de Hatay Andlaşması'nın yürürlüğe girmesi Atatürk'ü çok sevindirmiş, "yurdun her köşesinden aldığı kutlama tellerine, *Hatay millî mes'elemizin, dostça tedbirlerle müsbet neticelere ulaştırılmasından duyulan sevinç yerindedir* cevâbını verdirmişti,,; Hatay Devleti'nin kuruluşunu da, 3 Eylül'de, "Cumhuriyet Hükûmeti'nin bir başarısı olarak kutlamış, "kurulan yeni devletin başkanına, Meclis'ine başarılar, halkına saâdetler dileğini,, bildirmişti ⁵⁵. Bunlar, artık iki ay kadar ömrü kalan Atatürk'ün millî sevinç ve kutlamalarının sonuncuları idi; halk şâirlerimizin, onun hakkında, hayatta bulunduğu sırada söyledikleri türkü ve destanlarında işledikleri konu bakımından sonuncusu da Hatay millî mes'elemiz, bu ilimizin bağımsızlığına kavuşması olmuştur.

Ankara — 21 Mart, 1978

⁵⁴ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, a.y., s. 127 v.d.

⁵⁵ Sâlih Omurtak, Hasan - Âli Yücel, İhsan Sungu, Enver Ziya Karal, Faik Reşid Unat, Enver Sökmen, Uluğ İğdemir tarafından hazırlanan *Atatürk* mad., *İslâm Ansiklopedisi*, 10. Cüz. İst., 1949, Milli Eğitim Basımevi, s. 797^a. — Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, Ankara, 1978, T. T. Kurumu Basımevi, s. 105 v.d., 117.